

A HATÁRŐR, AKI HUSZONNÉGY MÁSODPERC ALATT RAKTA ÖSSZE A GÉPPUSKÁT

– Kiss Árpád visszaemlékezése –

BEVEZETÉS

A második világháborúról szóló hadtörténeti munkák szerint a szovjet hadsereg egységei először 1944. augusztus 26-án érték el a Kárpátok vonalát, és aznap meg is ütköztek az akkori Magyarország és Románia határán védelemre berendezkedett magyar erőkkel. Bár kisebb összetűzésekre már egy nappal korábban is sor került, az eddigi kutatások alapján tulajdonképpen ezt a dátumot szokás a magyarországi harcok kezdetének tekinteni. E sorok olvasóinak ez az információ aligha több személytelen adatnál. Kiss Árpád számára azonban, aki 1944 augusztusának végén, egy hónappal huszadik életévének betöltése után, a Csobános völgyében, a magyar védelem egyik géppuskája mögött várta az első orosz katona felbukkanását vagy a tűzparancsot, ez a nap nyilvánvalóan egészen más jelentéssel bírt. Ugyanez természetesen igaz a térség akkori férfilakosságának jelentős hányadára is, akik szintén részt vettek az Erdély keleti határhegyei között megvívott harcokban. Kiss csak annyiban különbözik tőlük, hogy ő később írásban is beszámolt háborús élményeiről. Visszaemlékezését jóval a történetek után, már idős emberként vetette papírra, és tulajdonképpen nem világháborús tapasztalatait, hanem egész élete történetét kívánta megírni. Valahogy azonban mégis úgy alakult, hogy kézírata jelentős hányada az említett témával foglalkozik. A következőkben ezt a szöveget adjuk közre.

A jelenség, hogy a valamilyen fegyveres konfliktust megjárta egykori katonák élettörténetének jelentős részét háborús élményeik teszik ki, természetesen nem ismeretlen azon kutatók számára, akik munkájuk során személyes jellegű forrásokkal – ahogy újabban szokás nevezni ezeket, ego-dokumentumokkal – kerülnek kapcsolatba. Mohay Tamás úgy véli, az utóbbi kétszáz évben szinte minden generáció átélt olyan történelmi eseményeket, amelyek meglehetősen mély nyomot hagytak tagjai életében. A huszadik század kapcsán ilyen eseményként – egyebek mellett – a két nagy háborút és az ország területének kétharmados csökkenését említi meg, ezek jelentőségét pedig az első világháború példájával illusztrálja. Amint

írja, az ezzel kapcsolatos katonaemlékek a falvakban feltehetőleg évtizedeken keresztül a leggyakrabban elmesélt történetek voltak.¹ (Bár Mohay ilyesmiről nem tesz említést, valószínűleg Észak-Erdély, illetve egyes, korábban elszakadt területek Magyarországhoz való visszakerülése hasonló jelentőséggel bírt az adott területek lakói számára.)

Székelyföld esetében a második világháború talán még ennél is nagyobb hatást gyakorolt a helyi közösségekre. Ennek egyik oka a székely határvédelmi erők, ezen belül pedig a határőrség megszervezésében keresendő, aminek következtében nemcsak a hadköteles korú férfiak és a tartalékosok, hanem a 45 és 60 év közötti póttartalékosok, illetve azok az 1924–1925-ben született fiatal emberek is a hadsereg kötelékébe kerültek, akiknek életkoruk szerint tulajdonképpen katonai szolgálatra sem kellett volna bevonulniuk a háború alatt. Talán nem túlzás kijelenteni, hogy 1944 augusztusában szinte minden 19 és 60 év közötti székely férfi egyenruhát viselt, és – a keleti frontra vezényelt soralakulatok embereit leszámítva – legtöbbször a Kárpátok vonalán felsorakozva várta az orosz hadsereg támadását. Ahhoz, hogy az említett időszak emléke ennyire élénk maradt ebben a régióban, az is jelentősen hozzájárult, hogy a határőrség lényegében ugyanott került bevetésre, ahonnan a határőrök többsége származott. Mindezt figyelembe véve úgy is fogalmazhatnánk, hogy Székelyföld háborúja bizonyos értelemben 1944 augusztusában kezdődött, és legjelentősebb csatáit a Kárpátokban (kisebb mértékben pedig Szászrégen környékén) vívták. Nem meglepő tehát, hogy a térségben a második világháborúra való emlékezés elsősorban még ma is a határőrökre való emlékezést jelenti – annak ellenére, hogy egyéb székelyföldi csapat- vagy seregtestek katonái náluk jóval korábban kerültek ki a keleti frontra, és emiatt a háború végére a határőrségben szolgálók többségénél jóval gazdagabb és változatosabb harctéri tapasztalatokra tettek szert.

Amint Nagy József írja, a Székelyföldön a háború óta eltelt idő alatt számos különböző tényező befolyásolta az emlékezés milyenségét. Ezek közül egyik legjelentősebb kétségkívül a kommunizmus volt, amely alatt a második világháború eseményeiről, bármekkora fontossággal bírtak is a régió lakói számára, nyilvánosan beszélni nem lehetett. Mindez nem akadályozta meg az embereket abban, hogy egymás között beszéljenek róla: Nagy úgy tudja,

1 Paládi-Kovács Attila (főszerk): *Magyar Néprajz. VIII. Társadalom.* (<http://mek.oszk.hu/02100/02152/html/08/375.html>) (Letöltve: 2019. 05. 29.)

az egykori honvédek az 1989 előtti időszakban is gyakran összegyűltek, hogy élményeiket felidézzék.² A nyolcvanas években jómagam is Székelyföldön gyerekeskedtem, és saját emlékeim szerint ehhez nem is feltétlenül volt szükség különleges alkalomra: vasárnap délutánonként, amikor a szomszédok kiültek valakinek a háza elé beszélgetni, szinte mindig szóba került a világháború, és ugyancsak nagy népszerűségnek örvendtek az egykori katonanóták is, amelyeket különféle családi összejöveteleken akaratlanul is megtanultam – anélkül, hogy pontosan tudtam volna, mi is az, amit a nagyszüleim korosztályába tartozó felnőttek énekelnek. Azt is fontos leszögezni, hogy az én helyzetem korántsem egyedülálló: a harctéri élményeit mesélő öreg székely például olyannyira a régió jellegzetes alakjává vált, hogy az ilyen témájú humoros történetek poénját még egyetemi éveim alatt, a kilencvenes évek első felében sem kellett senkinek külön elmagyarázni.

Nagy kutatásaiból az is kiderül, hogy az egykori katonák körében igen gyakori volt a Magyarországon élő tisztikarral folytatott levelezés, számos tiszt pedig személyesen is felkereste volt beosztottjait.³ Érdekes módon erről a jelenségről is van személyes tapasztalatom: apai nagyapámat ugyanis, aki nem határőrként, hanem a 27. könnyűhadosztály I. zászlóaljának katonájaként vett részt a háborúban, valamikor a nyolcvanas évek elején meglátogatta szintén székely származású, de Budapesten élő egykori szakaszparancsnoka.

A kommunizmus bukását követően a világháborúra való emlékezést illetően is megváltozott a helyzet: a volt katonák formális keretek között is találkozhattak egymással, a valamikori összecsapások helyszínén pedig megemlékezések szervezésére és emlékművek állítására egyaránt lehetőség adódott. A történetírás szempontjából a változás talán legfontosabb következményének az tekinthető, hogy mindazon tiltások is érvényüket vesztették, amelyek korábban a téma kutatását lehetetlenné tették. Ennek köszönhetően számos, a székelyföldi határvédelemmel, illetve a határőrséggel foglalkozó hosszabb-rövidebb tanulmány jelent meg (ezek közül leginkább Ravasz István, Szabó József János, Illésfalvi Péter és Nagy József munkáit kell megemlítenünk), és több egykori határőr naplóját vagy visszaemlékezését is kiadták. Emellett Sylvester Lajos, Balogh László,

2 Nagy József: A második világháború emlékezete és a szóban elmondott történelem Székelyföldön. In *Székelyföld*, 2012. április. (<http://www.hargitakiado.ro/cikk.php?a=MTYwMw==>) (Letöltve: 2019. 05. 29.).

3 Nagy: i. m.

Iochom István és Benkő Levente publikált nagyobb számban egykori katonákkal készült interjúkat, a térségben vívott harcok eseményeiből pedig két dokumentumfilm is készült.

Arról, hogy e folyamat során a Székelyföld egyes részein milyen helyszínek, illetve események tettek szert kiemelkedő fontosságra, egyelőre nem született önálló tanulmány, azonban eddigi kutatásai alapján Nagy József úgy vélekedik, hogy a világháború emlékezete nem csupán a regionális – székelyföldi –, hanem a helyi körülmények alakító erejének nyomait is magán viseli.⁴ Ez részben a határország erős territorialis jellegével, részben pedig azzal függ össze, hogy egy-egy adott alakulat katonái hol kerültek bevetésre: a túlnyomóan Sepsiszentgyörgy környékéről feltöltött 11. zászlóalj például az Úz-völgyében harcolt, a nagyrészt erdővidékiekből álló 13. zászlóaljat a Csobános völgyébe vezényelték, míg a Kézdivásárhely környékéről behívott katonáknak Ojtoz térségében kellett szembeszállniuk az ellenséggel. Az említett helyszínek közül Háromszéken valószínűleg az Úz-völgye, az alakulatok közül pedig az ott harcoló 11. zászlóalj számít a legismertebbnek. Ezzel szemben az erdővidéki 13-asokról – ebben a zászlóaljbán szolgált Kiss Árpád is – jóval kevesebbet tudunk, feltehetően azért, mert a szűkebb régióban a Csobánosban vívott harcok jelentősége elhomályosult amellett, hogy 1944 szeptemberében román félkatonai alakulatok emberei Szarazajtnán kivégeztek 13 magyar civilt. A másik ok abban keresendő, hogy míg a 11. zászlóalj több katonájának naplója vagy visszaemlékezése is megjelent, a 13-asokkal kapcsolatos eseményekkel mindössze egyetlen rövid szöveg foglalkozik; a sors iróniája, hogy egy tévedés folytán még ez is A 11. székely határőr zászlóalj az Úz-völgyi harcokban címet viseli.⁵ Az itt közreadásra kerülő visszaemlékezés tehát több szempontból is egyedülálló a maga nemében.

A VISSZAEMLEKEZÉS SZERZŐJE

Kiss Árpád 1924. július 16-án született Nagybaconban Kiss Ignác és Benke Anna Gizella negyedik gyermekeként. Édesapja cipész volt, de mivel kisiparosként jövedelme nagyban függött az általános gazdasági helyzet alakulásától, a család különféle egyéb munkákat, például részes földművelést is vállalt. Amint visszaemlékezésében írja, iskoláit eleinte szülőfalujá-

4 Nagy József szóbeli közlése.

5 Egyed Csaba: A 11. székely határőr zászlóalj az Úz-völgyi harcokban. In *Hadtörténelmi Közlemények*, 108. évf. (1995) 4. sz. 135–139.

ban, majd Bodosban végezte, ahová 1935 körül költöztek. Külön kiter arra is, hogy hatodik osztálytól már minden tárgyat románul tanítottak nekik, és a szünetek ideje alatt az udvaron is megkísérelték megtiltani számukra a magyar nyelv használatát. A fiú a hetedik osztály elvégzését követően úgy döntött, hogy kőművesnek tanul, és 1938-tól meg is kezdte inaséveit egy tusnádfürdői építőtelepen. Az elképzelés az volt, hogy mindazon hónapok alatt, míg az építkezések szünetelnek, édesapja mellett dolgozik cipészként. Azonban az apa 1939-ben hirtelen meghalt, ezért egyik napról a másikra neki kellett átvennie a családfenntartó szerepét (ekkor mindössze tizenöt éves volt). Helyzetét csupán az könnyítette meg némileg, hogy csak édesanyjáról, egyik nővéréről és saját magáról kellett gondoskodnia, két másik nővére ugyanis már korábban férjhez ment. A kőműves szakma tanulását azonban ekkor sem adta fel: tanoncidejét végül 1940 augusztusában sikerült befejeznie, ezt követően pedig édesanyjával együtt visszaköltöztek Nagybaconba. Ugyanebben a hónapban egy másik, jelentősebb eseményre is sor került, ami bizonyára elhomályosította a költözés fontosságát a fiatalember számára: a második bécsi döntés értelmében Észak-Erdély – és vele Székelyföld nagy része – újra Magyarországhoz került, a magyar csapatok pedig szeptember 5-én megkezdték az átadott terület birtokba vételét. Kiss Árpádot már ebben az új világban sorozták be, katonai szolgálatát pedig – a többi 1924–1925-ös születésű székely fiatalhoz hasonlóan – 1943 őszén a határőrségnél kezdte meg.

1944 márciusát követően, miután a német hadsereg megszállta Magyarországot, a székelyföldi soralakulatok nagy részét a keleti front ukrainai szakaszára vezényelték. A határőrséget, illetve néhány másik csapattestet a magyar hadvezetésnek sikerült Székelyföldön tartania, ez azonban korántsem jelentette azt, hogy a határőrök kimaradtak volna a háborúból. Mindössze három nappal azután, hogy Románia 1944. augusztus 23-án felmondta a németekkel való szövetséget, és átállt a Szovjetunió oldalára, a Vörös Hadsereg csapatai Székelyföld térségében elérték az akkori Magyarország határait, ahol legelőször épp a határőrség alakulataival csaptak össze. Kiss a 13. határőr zászlóalj, majd egy rövid ideig a 68. határvadász zászlóalj katonájaként vett részt az erdélyi harcokban, visszaemlékezésének nagy részét pedig háborús élményei, illetve közvetlenül a háborút követő események töltik ki.

A VISSZAEMLÉKEZÉS SZÖVEGE

A visszaemlékezés szerzője 2005-ben, 81 évesen vetette papírra élete történetét. Az összesen száznegyvenegy oldalra rúgó szöveg, amely két iskolai füzetbe íródott, a gyermekkor rövid bemutatásával kezdődik, és az 1955-ös évvel ér véget. Ebből mintegy hetven oldal foglalkozik a háborús élményekkel, illetve a katonai szolgálattal. Ha ehhez még hozzászámítjuk azokat a részeket is, melyeknek így vagy úgy szintén közük van a világháborúhoz, kijelenthető, hogy a visszaemlékezés jelentős hányada tulajdonképpen ehhez a témakörhöz kapcsolódik.

Még szembetűnőbb az említett élmények túlsúlya, ha a különféle időszakokat tárgyaló részek terjedelmét összevetjük egymással, ebből ugyanis az derül ki, hogy a leírtak mintegy kétharmada vonatkozik az 1940–1946 közötti időszak eseményeire, míg az előző tizenhat, illetve az ezt követő kilenc év történéseit ennél jóval kisebb terjedelemben mutatja be. Az itt közreadott részlet a fentebbi időszakot foglalja magába.

Bár a szöveg kronologikusan szerveződik és több, egymástól többé-kevésbé elkülöníthető részre tagolható, ezeket a részeket a szerző maga semmilyen módon nem választotta el egymástól. A jelenlegi felosztás, illetve az egyes részek római számmal való jelölése már a szerkesztői beavatkozás eredménye. Az első rész a második bécsi döntés utáni időszakot tárgyalja, ezen belül pedig a világháború eseményeivel, illetve a levante mozgalomban való részvétellel foglalkozik. Kiss jó érzékkel ragadja meg a háborús hangulat alakulását, ugyanakkor némi információval szolgál a levanteoktatás hatékonyságáról is. A második rész a katonai szolgálatról, pontosabban a 13. határőr zászlóaljnál töltött szolgálati időről szól. Tulajdonképpen a harmadik rész az, amely a szó szoros értelmében vett harctéri tapasztalatra koncentrál: a szerző ebben számol be a Csobányos völgyében vívott harcokról, Székelyföld kiürítéséről, valamint a görgényüvegsúri-idecspataki ütközetről, amely a határőrökre nézve igen súlyos következményekkel járt, és melynek során számos bajtársával együtt ő maga is megsebesült. A negyedik rész – a sebesülés története – értelemszerűen a kórházban eltöltött időszakot mutatja be, az ötödik rész pedig, amely a Szálasi-féle hatalomátvétellel kezdődik, azt részletezi, hogyan próbálta Kiss elkerülni, hogy újra az első vonalba vezényeljék. Némileg az utóbbihoz kapcsolódik a hatodik rész is, melyben a szerző a Muraközben teljesített határőrszolgálat, illetve a Magyarország területén vívott utolsó harcok időszakát idézi fel. A hetedik

rész témája a hadifogság, melynek érdekességét az adja, hogy Kisst és társait nem valamelyik nyugati hadviselő fél vagy a szovjet hadsereg, hanem a magyarországi harcokban szintén részt vevő bolgárok ejtették foglyul. A szó szoros értelmében vett háborús élmények a nyolcadik részben leírt hazatéréssel fejeződnek be. Ezzel azonban Kiss megpróbáltatásai még korántsem érnek véget: amint a kilencedik részben kifejti, ezt követően újra katonai behívót kap, ezúttal a román hadseregbe – annak ellenére, hogy nem csupán megjárta a világháborút, hanem sebesülése következtében maradandó sérülést is szenvedett. Végül a román hadseregből való leszerelés története a kézirat utolsó olyan része, amely a katonai szolgálathoz vagy a második világháborúhoz kapcsolódik.

Az egyes naplók, visszaemlékezések közreadása során meglehetősen gyakori, hogy a szóban forgó szövegeket mindenféle módosítás, illetve a hibák kijavítása nélkül publikálom. Bár teljes mértékben egyetértek azzal, hogy az ily módon megjelentetett magándokumentumok jobban tükrözik szerzőik iskolázottsági és műveltségi fokát vagy világlátását, a könnyebb olvashatóság érdekében mégis úgy döntöttem, hogy jelen esetben eltekintek a betűhív közléstől. A változtatások nemcsak az eredeti kézirat helyesírását érintik, hanem mivel Kiss Árpád csak nagyon ritkán használ nagy kezdőbetűket a mondatok elején, a szöveg mondatokra tagolása is szinte teljes egészében a szerkesztői munka eredménye. Ezt a beavatkozást – a már említett okból kifolyólag – semmilyen módon nem jelöltük. Ugyanez vonatkozik mindazokra az esetekre is, amikor a szerző egy-egy szót egyszerűen kifejejt valahonnan, vagy esetleg egyetlen mondaton belül kétszer is leírja ugyanazt. Minden egyéb, az értelmezést elősegítő szó vagy szövegrész szögletes zárójelben jelenik meg, és ugyancsak szögletes zárójellel, illetve három ponttal jelölöm a kihagyott szövegrészeket is. Végül – mivel Kiss Árpád nem a nyilvánosság számára vetette papírra emlékeit – szükségesnek tartom tisztázni, hogy az eredeti kézirat az egykori katona családtagjainak tulajdonában van, az itt közreadott változat pedig az ő beleegyezésükkel jelenik meg. (Magyarosi Sándor)

KISS ÁRPÁD VISSZAEMLÉKEZÉSE

I.

1940 szeptembere egy új korszakot nyitott a magyarság számára, amikor Észak-Erdélyt Magyarországhoz csatolták, és bejöttek a magyar honvédek. Hát én azt a nagy örömet leírni nem tudom, ami minket ért; már a bevonulás előtti napokon minden este a kultúrházban voltunk, készültünk a magyarok fogadására, tanultuk az énekeket, készültünk arra a felejthetetlen napra. Egy hétig ünnepeltünk, majd dolgozni kellett; esténként összegyűltünk, táncoltunk; azt hiszem, azok a magyar katonák soha nem feledték el azt a fogadtatást, amiben részesültek. Amit ki is használtak, az örömmámorban még egy-egy utód is maradt a magyar falvakban.

1. kép.

Kiss Árpád katonaképe (a sapkán látható lyukat a fejsérülést okozó aknaszilánk ütötte)

Különösebb konfliktusok nem voltak a bevonulás alkalmával; egypár ablak betört, egypáran elmentek a faluból, akik félték esetleg a számonkéréstől, beleértve a behozott román tanítókat, tisztviselőket. Tizennégy nap volt adva a bevonulás előtt az elköltözésre; például a községi jegyző úgy ment el, hogy átadta a hivatalt annak a helybeli Pataki nevezetű embernek, aki a falu jegyzője volt addig, amíg magyar közigazgatása volt a falunak.

Mi hamar megbarátkoztunk az új helyzettel, amit olyan nagyon vártunk. Napok alatt helyreálltak a törvények, megérkeztek a magyar csendőrök, a román paplakban rendezték be az őr-söt, ahonnan a román pap elköltözött. Ágostonfalusi volt, jól beszélt magyarul; annál is inkább ő kellett tudjon, mert a helybeli akkori románok nem tudtak románul beszélni. Teltek a napok, sok minden változott, de mi, magyarok hamar megszoktuk. Jött az új pénz, a pengő, de a román lej is még forgalomba maradt: [...] például nekem román pénzben 150 lej volt a napidíj, átszámítva

pengőre 5 (öt) pengő lett. Akkor a pengő [...] erős volt a lejjel szemben. Közben teltek a boldog napok, eljött a tél. A téli hónapok voltak [...] a szabadság, megszerveztük az ifjúsági együletet, majdnem minden este összejöttünk a kultúrházban – akkor nem volt televízió, még rádió is kevés. A tantestület vette át az ifjúsági szervezet foglalkozását, tanultuk a színdarabot. Alakítottunk egy társulatot, amelyiknek én is tagja voltam; esténként jártunk színdarabpróbákra, utána szórakoztunk, táncoltunk. Azt hiszem, az volt az akkori ifjúságunk legszebb időszaka. Ősszel behívták az akkori katonaköteles legényeket; voltak többen önkéntesek is, egy unokatestvérem is úgy ment el, aki oda is vezett a háborúban vagy fogságban.

Eltelt a tél, mi itt dolgoztunk a faluban; elég jól kerestem, minden szombaton kaptam fizetést, amit leszámoltam édesanyámnak, aki nagyon takarékos volt, úgyhogy anyagi gondunk nem volt. Szépen öltözködtem, élveztem a fiatal életet, a téli szabadidőben még a család, unokák számára lábbeliket javítottam, de szerettem dolgozni, szerettem az életet, barátokat, főleg a barátnőket; úgy éreztem, hogy ők is engem. Édesanyám – mivel ő volt a mindenem, apa nélkül voltam – megtartotta a szigorú életvitelt, amit én szigorúan betartottam. A téli szórakozáshoz még hozzájárt a fonóba járás; a leányok fontak, varrtak, énekeltünk, általában annyi legény, mint leány; volt hazakisérés, mindenki a maga választottját. És még volt két este minden héten 2 óra történelem előadás, mivel mi nem tanultunk magyar történelmet; a pedagógusok tartották.

1941. tavasszal kezdődött újra a munka, építettünk Baconban, Bodokon, kerestem a pénzt, édesanyám disznókot tartott, fogadott kaszálót. Amennyi nekünk kellett, annyit termeltünk, úgyhogy jól megvoltunk, csak volt egy probléma, amely mindenkit zavart, a háborús hangulat. Június 10. vagy 15-én a németek megtámadták az oroszokat Besszarábián keresztül.⁶ Két-három nap itt is hallatszottak az ágyúlövések. Váratlanul érte Oroszországot, mivel pár hónappal azelőtt aláírták a meg nem támadási szerződést.⁷ Akkor még Magyarország semleges volt, nem akartak részt venni a háborúban, de aztán a németek egy éjszaka orosz felségjelzésű gépekkel megbombázták Kassa

6 A Szovjetunió elleni támadás 1941. június 22-én indult meg.

7 Németország tulajdonképpen 1939. augusztus 23-án kötött meg nem támadási szerződést a Szovjetunióval.

városát,⁸ amely az is vissza volt csatolva Magyarországhoz, és megvolt az ürügy arra, hogy Magyarország is hadat üzent az oroszoknak, és ezzel a kocka el volt dobva.

Itten Észak-Erdélyben a magyarok megszervezték a levanteegyletet,⁹ amelyeknek 14 évestől fölül minden fiú tagja lett. Katonai előképzés volt, gyakoroltunk fapuskával a vállunkon, tehát felkészítő volt a háborúra, amelyben végül ki is vettük a részünket, amelynek nagyon sok áldozata is lett. [...] Akkor, mikor ez a felkészítés folyt, mi fel nem fogtuk: lelkesedtünk, forralt a hazaszeretet. Így teltek napok, hetek, újra jöttek a téli szép napok.

De a háborús hangulat tovább fokozódott, akkor már innen is megkezdődtek a behívások átképzésre¹⁰ és utána a frontra. 1942 karácsonyán már Moszkva alatt folytak a harcok,¹¹ amikor egy olyan kemény tél állott be, 40 fokos hideg, sem a németek, sem a magyarok nem bírták azt a nagy hideget. Az oroszok szibériai csapatokat vetettek be, akiknek az 50 fokos hideg sem számított, mert ők ahhoz voltak szokva, a mieinknek sem a ruházatuk, sem a fegyverzetük nem volt elégséges, hogy bírják. A Don-kanyartól megkezdődött a visszavonulás... Az akkori visszavonulás során a második hadsereg több mint százezer emberét veszítette el, meghaltak, fogságba estek, ahonnan nagyon kevesen jöttek haza.¹² 1943-ra már alábbhagyott a hazafiság, főleg ott, ahonnan valaki már a harctéren volt, és azt sem tudták, éle vagy hal.

-
- 8 Kassa bombázására 1941. június 26-án került sor. A támadás körülményei, amelyet három azonosítatlan gép hajtott végre, ma sem teljesen tisztázottak.
 - 9 A levante mozgalom az 1921-ben elfogadott testnevelési törvény (az ún. „Lex Karafiáth”) rendelkezései alapján jött létre. Célja a 12 és 21 év közötti fiúk, illetve fiatal emberek fizikai és erkölcsi nevelése, illetve a katonai szolgálatra való felkészítése volt. A tevékenységekre a helyi levanteegyesületekben került sor.
 - 10 Mindazokat a korosztályokat, amelyek tagjai tényleges szolgálatukat a román hadseregben teljesítették, a román és magyar haderő között fennálló fegyverzet-, felszerelés- és szellemiségbeli eltérések miatt ún. átképző tanfolyamra hívták be.
 - 11 A moszkvai csatára, amely során a szovjetek valóban bevetettek a Távol-Keletről átcsoportosított, téli felszerelésű hadosztályokat, tulajdonképpen egy évvel korábban, 1941. szeptember 30. és 1942. január 7. között került sor. 1942 decemberében a szovjet csapatok a Sztálingrádot körülzáró német erők ellen indítottak támadást.
 - 12 A 2. hadsereg ellen a szovjet támadás 1943. január 12-én indult meg. Visszavonulását január 17-én rendelték el, és maradványai végül (a III. hadtestet leszámítva, amely február 3-ig utóvédharcot folytatott) január 24-én váltak ki az arcvonalból. A hadsereg becsült vesztesége 120 000 hősi halott, eltűnt, sebesült, hadifogoly volt.

Én is már lassan 18 éves, katonának alkalmas fiatal voltam, de még idehaza. Egész nyáron Uzonkában dolgoztam, de már voltak olyan hírek, hogy sorozat¹³ lesz, és 18 és 19 éveseket soroznak be, amiben én is benne voltam. Uzonkában nagyon jól telt a nyár, nagyon sokan voltak vendégek, fiatal lányok, akik közül nekem is jutott, mikor ott voltam, ott is volt barátnóm, és idehaza is, aki végül feleségem lett, de addig még sok mindennek el kellett telni.

II.

1943. augusztusban bekövetkezett a sorozás úgy, ahogy már azelőtt hallani lehetett, hogy a '24 és '25-ben születetteket besorozták augusztus tizedikén, és 1943. október negyedikén be is kellett vonulni Szentgyörgyre. Hatunkat a géppuskás századba osztottak be; engem, Mokán T., Konsza B., Koskodar A., Bardoc Cs., Tímár B., akik közül én élek, 81 évesen, egyedül. A háborút mind túléltek, idehaza haltak meg. Így kezdődött el a katonaelet. 1943. október ötödikén már parancsszóra ébredtünk. Minket azzal az indokkal vittek hamarabb, hogy határőrként fogunk szolgálni. Az 1923-ban születettek idehaza maradtak, ők '44-ben kellett volna bevonuljanak, de szerencsénk volt, addig az oroszok ideértek, és ők így idehaza maradtak, és megúszták, nem lettek katonák. Mi énekeltük, hogy „Szép élet a katonaelet, csak nehéz a viselet”. Volt, aki rosszabbul vette, bírta, de én nem csináltam problémát, és ott is feltaláltam magamat. Volt olyan is, hogy sírni kezdett a gyakorlótéren. Igaz, én már fizikailag rátermett voltam, 176 magas, 78 kg-mal vonultam be. Használt a katonaság, mert karácsonyi szabadságra mikor hazajöttem, 86 kiló voltam.

Már 1942-ben megalakították a három székely vármegyében tartalékosokból a huszonnégy székely határőr zászlóaljat az ötven éven alulakból.¹⁴ [...] Területenként alakították ki a zászlóaljakat; a Barót környékbéli falvakban volt a 13. sz. székely határőr zászlóalj. Baróton volt a zászlóaljparancsnokság, Dáner százados volt a zászlóaljparancsnok. Baróti születésű, baróti lakos. Egy zászlóalj négy századból állt,

13 sorozás

14 A székely határőr-zászlóalj személyi állományát, amelyeknek békeidőben csak a keretekkel kellett rendelkezniük, elsősorban az idősebb korosztályok képezték. E zászlóalj felállítására 1942. március 1. után vette kezdetét. Bővebben lásd: Illéfalvi Péter – Szabó Péter – Számvéber Norbert: *Erdély a hadak útján 1940–1944*. Budapest, 2005, 46–47.

2. kép. Fiatal, 13-as határőrök kiképzésén

(Az eredeti fénykép egy Nagyajtáról besorozott egykori 13-as határőr, Péterfy Sándor tulajdonát képezte. Elektronikus másolata Magyarosi Sándor tulajdonában.)

Baconban volt a negyedik század, Bogdán Emil első világháborús főhadnagy parancsnoksága alatt; minden rangú tiszt, altiszt és tiszthelyettes baconi volt, első világháborús veterán. Minket, fiatalokat hathónapos kiképzés után beosztottak apáinkhoz, már akinek élt még az apja, és ötven évnél fiatalabb volt. Feloszlott Szentgyörgyön a kiképzőtábor,¹⁵ és úgy jöttünk haza a falunkba katonának. 1944. április hónapban először hazajöttünk húsvéti szabadságra 12 napra, de a parancs a következő volt, ha a következő napokban [...] parancs érkezik, valamilyen formában, vagy a csendőrségen keresztül, nem személyre szóló, például Baconból, a géppuskás századból én voltam a meghatalmazott, hogyha parancs jó, értesítsem, akik a géppuskás századtól jöttünk: a parancs érkezése után azonnal indulni kell vissza [...] Málnásfürdőre gyalog kellett menni, és onnan vonattal mentünk. Míg az alakulatnál jelentkezünk, addig én voltam a határőrök között a parancsnok, így voltunk elengedve. Igaz, nem sokat kellett várjunk a visszahívásra, mert estére érkeztünk haza, és reggel, amikor felkeltem,

15 A határőrök kiképzésére Sepsiszentgyörgy és Árkos között két tábort létesítettek (A és B megnevezéssel). A szövegben ezek egyikének megszűnéséről van szó.

a magyar csendőr a kapunál volt a visszahívó paranccsal, úgyhogy már azon az estén újra Szentgyörgyön voltunk a kaszárnyában. Újra kellett tölteni a szalmazsákokat, parancsszóra, hogy ne aludjunk a kopasz deszkán. Ez húsvét előtt egy héttel volt. Ottan voltunk két napot, amikor megérkezett az új parancs, és ottan az utolsó, hogy átvezényelték a 13. székely határőr zászlóalj negyedik századába, most már véglegesen. De akkor már tiszta gyalog jöttünk haza Szentgyörgyről, egy ottani kiképző szakaszvezető parancsnoksága alatt, aki Baconig jött, s itten átadott a negyedik század parancsnokának. Összesen kb. 35-40-en lehettünk, ezt már nem tudom pontosan, mert akik a különböző fegyvernemeknél voltunk kiképezve, nagybaconiak, kisbaconiak és szárazajtaiak, mind ide voltunk a negyedik századhoz vezényelve.

Nekünk a legnagyobb örömünk az volt, hogy végül is a húsvétot idehaza, szabadságon töltöttük. A szabadság letelte után jött az újra le- és felszerelés, mert ottan [Sepsiszentgyörgyön] mindent le kellett adni [...], csak sima derékszíjjal jöttünk haza, de itten még a ruhákat is le kellett adni, és itten újra felöltöztünk, mindent mást kaptunk és úgy osztottak be a négy szakaszba. Fegyvernemek szerint el voltunk osztva körletbe a falu területén; csűrökben aludtunk, közös gyakorlatot csináltunk, úgymondva apáinkkal – azt hiszem, vagy tíz napot –, és akkor megkezdődött az ide-oda kihelyezések: legelőször Olaszteleken voltunk, ottan az iskolába voltunk betéve; ott aludtunk, és onnan is gyakorlatra mentünk mindennap. Most már nem tudom pontosan, hogy meddig voltunk; onnan Fülébe meneteltünk, ott is az egyik iskolában voltunk, Kuvaszóban – úgy hívták azt a területet, körülbelül 4 kilométerre Füle felső végétől. Ezt csináltuk napokig. Délutánonként összejöttünk a körletekben ottani fiatalokkal, inkább lányokkal, mert a fiúk onnan is katonák voltak.

Szórakoztunk, de soha nem tudtuk, hogy mikor jön megint a parancs, hogy hova tovább. Nem szabadott otthagyni a körzetet, de egy napon csak megjött a parancs, ki a gyakorlótérre, hogy azonnal vonuljunk be. De csak arra volt idő, hogy magunkra vegyük a teljes felszerelésünket.

Indultunk, de mi nem tudtuk, hova. Átmentünk Nagybaconon, a falunkon, de nem szabadott kilépni a sorból. Az első pihenő Málnásfürdő; ottan a kultúrteremben kovártélyoztunk¹⁶, ahol ott is aludtunk.

16 Gyakoribb formája: kvártélyoz, jelentése: beszállásol.

Ottan annyit megtudtunk, hogy Szentgyörgyre megyünk. Ottan el kellett foglaljuk a kaszárnyát, ahonnan a 27/I. zászlóaljat kivitték az orosz frontra.¹⁷ Azért kellett volna elfoglalni, hogy ne a német katonák foglalják el; akkor szállták meg az egész Magyarországot, mert Horthy megtagadta, hogy több katonát nem ad az orosz frontra.¹⁸ Reggel indultunk Málnásfürdőről. A gidófalvi útig mentünk, ottan pihenőt kaptunk, csak egy feldehárító járőrt küldtek előre [...]; kiderült, hogy akkor éjszaka megszállta egy német alakulat az egész kaszárnyát. Brassó felől jöttek be. Így minket onnan visszafordítottak. Megint Málnásfürdőn aludtunk, reggel fordultunk vissza Fülébe, de Baconban akkor sem volt megállás. Estére megint Fülében voltunk, ott, ahonnan elindultunk (ez júniusban volt), és ahonnan június végén visszamentünk Nagybaconba. Itt ismét kivettek a századból, a tartalékosokat (öregeket) szabadságotlák, nekünk (fiatal leventekatonáknak) irány Sepsiszentgyörgy, oda a kiképzőtáborba, ahonnan tavasszal elvezényeltek, ahol már a B táborban orosz foglyok voltak, így minket, az egészet az A táborban

3. kép. Bihari Dávid első világháborús fényképe. A nagyajtai férfi a második világháború idején fiával, Bihari Áronnal együtt a 13. határőr zászlóaljban szolgált.

(Az eredeti fénykép Bihari Áron tulajdonát képezte. Elektronikus másolata Magyarosi Sándor tulajdonában.)

17 A sepsiszentgyörgyi 27/I. és 57/I. zászlóaljakat a 27. székely könnyű hadosztály más csapattesteivel együtt Magyarország német megszállását követően, 1944. március 29-én kivonták a Székely Határőrvédelmi Erők kötelékéből, és április 9-ével kezdődően Dés, Nagysomkút, Szilágycseh és Zilah térségébe szállították. A későbbiek során az 1. hadsereg galíciai hadműveleti területére irányították a sereget. Lásd Illésfalvi-Szabó-Számvéber: i. m. 53.

18 Magyarország megszállása 1944. március 19-én következett be, azonban az eseményre inkább a magyar béketapogatózások következtében, illetve a Vörös Hadsereg közelsége miatt került sor. A megszállást követően azonban német nyomásra valóban olyan alakulatok kerültek ki a mai Ukrajna területén húzódó frontra, amelyeket korábban a magyar hadvezetés az ország védelmére szánt.

helyeztek el. Onnan megint kiválogattak, ahonnan körülbelül negyvenen mentünk Gyergyóbékásra, tisztos továbbképzőre.¹⁹ A többiek Csíkszentsimonba mentek, ahonnan mindennap kiadták őket a lakoságnak a mezei munkavégzésre. Természetesen körletekben voltak, ahonnan reggelenként mentek ki és este vissza a körletbe. Ez július hónapnak az elején volt, mert minket is egy hónapra vittek Békásba. Ott voltunk mind a 22 zászlóaljtól, bent voltunk a kaszárnyában, a géppuskások mind a 22 zászlóaljtól²⁰, és az árkászok. A többi alakulat kint volt a hegyoldalban, sátrakban helyezték el őket.

Nagyon nagy meleg volt. Oda jöttünk ki mi is gyakorlatra; elég nehéz volt, 22 kilós géppuska, 23 kg az állvány is, amit a hátunkon kellett kivinni a gyakorlótérre. Mindennap egy-egy embert megütött a hőség. Ez így ment július végéig. Talán 27–28-a volt, amikor mozgósították a zászlóaljakat;²¹ ahonnan jött a parancs, azoknak azonnal indulni kellett. Egy napon nekünk megérkezett a parancs, gyülekező az egész 13. zászlóaljhoz tartozóknak. Sorakoztunk, indulás Gyergyószent-

4. kép. Székelyföldi állomáshelyű határ vadász alakulat katonái hadgyakorlaton
(Nagy Zoltán gyűjteménye)

19 Gyergyóbékás

20 A Székely Határőrség állományába mindössze 20 zászlóalj tartozott.

21 A mozgósításra 1944. július 26-án került sor, megtörténhet azonban, hogy Kiss tulajdonképpen nem téved, és a parancs egy nappal később lépett életbe.

miklós felé, gyalog. Úgy is jöttünk 42 kilométer utat, az élen énekeltük, hogy még a nap is büszkén süt a tizenhármas bakára, isten veled, Gyergyóbékás hegyes-völgyes határa, amikor elkerült egy motorkerékpáros hírvivő; parancsot adott át a hadnagy úrnak, aki az élen gyalogolt. A parancs az volt, hogy vissza kell fordulni, hogy részt vegyünk a zászlóaljak közötti versenyen, amit mi, katonák csak akkor tudtunk meg, mikor visszaértünk. A kaszárnyában még három napot voltunk, amikor ismét indultunk vissza Szentmiklóásra, és onnan vonattal a negyedik századhoz, ahonnan másnapról szabadságoltak, hogy mindenki részt vegyen az aratáson. Persze a katonaruha nálunk volt civilben. Úgy volt a parancs, ha megszólal a kürt a toronyban, mindenki átöltözve katonaruhába és a sorakozóhelyen [...] jelentkeztek. Ez a szabadságolás másodnapján volt, a további parancs: mindenki jelentkezzen a körletében; hazamenni nem szabad, ottan várjuk a további parancsot, amit mi meg is kaptunk hamar, hogy be kell hevedereznünk akkor éjszaka 12 ezer darab töltényt.

Összenéztünk a barátommal, és úgy határoztunk magunkban, hogy el kell szökni; most már úgyis megyünk a harctérre, annál jobban már büntetni se lehet. De már akkor szólított is az őrmester a nevünkön, hogy menjünk vele a lőszerraktárba felvételezni a lőszert. A raktár a Templom utca sarkán volt, de ameddig az őrmester úr intézte a papírokat, addig mi a háta mögül leléptünk. Már sötét volt, el tudtunk lógni. Szólított, hol vagyunk, de mi már az utca túlsó oldalán léptünk. Én akkor már udvaroltam, a leányt Simófi Rozáliának hívták, akit feleségül vettem a háború után, 1946-ban; csak úgy elmenni nem tudtam, hogy ott volt a faluban, és el se búcsúzzunk. Hát sikerült a megfogás onnan. És a nevelőapja a menetszázadban volt, Antal Sándornak hívták, ő is éppen hazajött elbúcsúzni. Hát mi ott búcsúzkodtunk, 12 volt az óra, mikor eljöttem, de nem a körletbe mentem, hát haza, édesanyámhoz. Tőle is búcsúzni kellett. Otthon lefeküdtem. Édesanyám virrasztott mellettem és sírt, mert akkor már tudtuk, hogy megyünk a frontra.

III.

Ötórakor fölébredtem, búcsúztam. Lehet, nekem könnyes lett a szemem, de szaladtam a körzetünkbe, de onnan már jöttek ki a kapun teljes felszereléssel. A községház-udvaron volt a gyülekező. Közben

őrség volt mindenfelől, hogy senki sem szabadott közel jöjjön. Most is keservesen tudok visszagondolni, amikor egy falunak a férfiállománya, kb. 120 ember, apák és fiak, egyszerre indultunk, írhatnám úgy is, hogy a vágóhídra, mert akkor akik elmentünk, abból nagyon sokan sohasem tértek haza. Az én sógorom is akkor jött el, ahol három árva maradt apa nélkül, és [még] nagyon sok nagycsaládos [vele együtt]. Egyszerre 1945 őszén 21 embert prédikált a pap a baconi templomban, akik 36 árva gyermeket hagytak apa nélkül, amelyből 6 a mi családkban volt, a két lánytestvérem gyerekei.

Elhangzott az indulási parancs, indulni kellett. Az itthon maradtak sírtak, mi meg nótaszóval mentünk végig a falun. Ki volt adva a parancs, hogy senki ki nem merjen lépni a sorból, de én mégis megtettem; amikor a Rózsikáék házukig értünk, megláttam az ablakban, kiszöktem a sorból, és megcsókoltuk egymást, úgy szaladtam a csapat után.

Uzonkafürdőn mentünk át Bikszád felé; Uzonkában pihenőt adtak. Én megkaptam a parancsot, hogy a legközelebbi kihallgatáson jelentkezem, ahol megkapom a méltó büntetést, de addig is jelentkezem a szakácsnál krumplihántani, de oda sem mentem, mert Uzonkában is volt egy barátnőm, akitől el kellett búcsúzzak. Most már kétszer nem teljesítettem a parancsot, akkor a harmadik is ráfér.

Ismét elhangzott a parancs, menet tovább. Azon a napon Tusnádig mentünk, azon az éjszakán ottan voltunk. Reggel parancskihirdetés, kihallgatás; azon én is rendelve voltam, Kusléder²² barátommal együtt. Fel is készültünk úgy, ahogy azt kellett, beálltunk a sor végére. Amikor a szolgálatvezető törzsőrmester megkérdezte, hát ti mit akartok, és jelentettük, hogy Benedek őrmester úr parancsára [vagyunk itt], azt sem kérdezte, miért, hanem elzavart a kihallgatásról. Ez nagyon jól sikerült, hál' istennek; igaz, a törzsőrmester úr is baconi volt a negyedik században.

Parancskihirdetés után sorakozó, menet tovább; akkor Lázárfalvára mentünk, de mindig akkor tudtuk meg, mikor megérkeztünk, hogy hol is vagyunk. Lázárfalván egy hétig voltunk, de hogy ne unjuk magunkat, mindennap kiadtak a lakosságnak aratni, vagy kaszáltunk; ott is az

22 Az eredeti kéziratban szereplő név helyességét nem sikerült ellenőrizni.

volt a parancs, hogy amikor meghalljuk a toronyban a kürtszót, azonnal a soraközé helyen gyülekezni kell.

Ott is megszólalt a kürt a toronyban, indultunk onnan igazán a frontra. Kozmástól letértünk az Űz-völgye felé vezető úton, neki a Kárpátoknak; az aklosi csárdáig mentünk, ami a Kárpátok gerincén van, ottan pihenő, és utána letértünk balra a Kárpátok gerincén és Csobános felé. Első világháborús utakon mentünk a Csobános völgyébe, ahol végre letelepedtünk. Ott még volt élet, szórványos lakóházak, ahol laktak is civilek, akik ottan dolgoztak a fakitermeléssel, és volt két fűrésztelep, amit a mi katonai alakulatunk át is vett, és elkezdődött a munka az alakulatunk által. Az volt a terv, hogy ott a völgyben védővonalat építünk és ott fogunk védekezni. Elkezdődött az építkezés, barakkokat kezdtünk építeni, hogy a téli állásokon ottan leszünk, ott meg fogjuk állítani az orosz csapatokat, de nem úgy lett, mivel váratlanul, augusztus 23-án a román hadsereg átállt az oroszok oldalára...

Vasárnap volt, ottan voltak nagyon sokan látogatni, édesanyám is. Szekérrel jöttek; örültünk a látogatásnak, jól éreztük magunkat, de úgy délután – azt hiszem, az ebédkiosztás után – gyülekezőt fújt a kürtös, ahol megjelent a zászlóaljparancsnok, és ahol legelőször a civileknek volt a parancs, hogy mindenki azonnal hagyja el a tábor területét. És nekünk, katonáknak felolvasták, hogy attól a perctől a román hadsereggel úgy állunk szemben, mint ellenséggel. Azonnal felszereltek, és már akkor éjszaka a kiépített védőállásokban telt az éjszaka, de már jött a hír, hogy az Űz-völgyébe betörték az oroszok, ahonnan áthallatszott hozzánk az aknavető hangja, de nálunk akkor éjszaka még csönd volt egészen. 24-én délután, kb. 3 órakor dördültek el az első lövések, megkezdték a támadást, és mi a védekezést.²³

Nagyon erős harc alakult ki, egész sötétedésig, de nekünk sikerült az első napi támadást kivédeni. A géppuskarajunk hét személyből volt összetéve, 1-es, 2-es, 3-as kezelőből – az egyes lőtt, a kettős kiszolgálta,

23 A szovjet csapatok valójában két nappal később, augusztus 26-án érték el a magyar határt, tehát a Kiss Árpád által leírtak szerint a 13. határőr-zászlóalj arcvonalán feltehetőleg aznap délután dördültek el az első lövések. Illésfalvi, Szabó és Számvéber úgy tudják, hogy az ellenséges támadás már 26-án este elsöpörte a 13. határőr-zászlóalj védelmét (lásd Illésfalvi–Szabó–Számvéber: i. m. 75–76.), azonban több szemtanú is azt állítja, hogy az első napon a határőrök még sikeresen álltak ellen az orosz gyalogsági támadásnak.

a hármas a becsapódást vizsgálta, a 4-es, 5-ös, 6-os a löszert biztosította, a hetedik személy volt a rajparancsnok. Nekem 1-es kezelő beosztásom volt; addig lőttem, amíg a géppuska csöve forró lett. A 2-es kezelő falumbeli volt, K. B.; az első támadáson idegsokkot kapott. Ha a rajparancsnok le nem húzta volna rólam, azt hiszem, megfojtott volna. Meg kellett kötözzék a páncéltörő mozdonyra, úgy küldték vissza az elsősegélyhelyre.

Csendben tölt el az éjszaka; annyira voltunk egymástól, hogy hallottuk egymás horkolását, de reggel kezdődött előlről a támadás, amit szintén az oroszok kezdeményeztek. Mi addig tartottuk a vonalat, amíg megérkezett a segítség, a harmincnégyes hegyi zászlóalj, egy csíkszeredai alakulat [Kiss valószínűleg téved az alakulat számát illetően; minden más forrásban harminckettesekről történik említés – M. S.J].

5. kép. Ezt láthatták a támadók: a Csobános völgye Moldva felől. Szemben a Sóvető, a Saj-havas és a Magyarós-tető közötti rész. (Fényképezte Barthalis Szabolcs)

Feltürközve jöttek; minket leváltottak, hogy ők most aztán visszafordítják az ellenséget. Minket kivezényeltek az oldalba, hogy ottan tartsuk a vonalat, hogy ne kapják hátból az előrevonuló csapatot. Hát ottan is voltunk, amíg jött egy másik parancs, hogy vonuljunk be a völgybe, és visszavonulunk pihenőbe. Ezalatt a völgyön visszaverték a támadást a harmincnégyesek, de mikor minket visszavontak a védelemből, az oroszok azonnal bejöttek a helyünkre, és azonnal két oldalról löni kezdték a völgyet [...], ahonnan azonnal megkezdődött a visszavonulás. De rengeteg sebesült és halott volt, nekünk is három halottunk és egy sebesültünk lett, mind baconiak voltak. A sebesült géppuskás kezelő volt, akivel sohasem találkoztunk többé; túlélte a háborút, de kint maradt Magyarországon.

A mi géppuskás lovaink hátrább voltak elmaradva, ahonnan más irányba vonultak vissza, így a géppuskákat vállon kellett visszahozni a Csobánosból Csíkszeredáig. Addig vonultunk vissza akkor éjszaka. A zászlóaljparancsnok úgy rendelkezett, hogy szerre²⁴ vegyük el egymástól [felváltva vigyük], de a géppuskák ne maradjanak el; de akinél setétben volt, az ott maradt, mert azt már nem vette el senki. Úgy maradt nálam a puska része, ami 24 kg; Csíkszeredáig vittem.

Ottan egy katonai tábor volt a mezőben, és ottan táboroztunk és pihentünk egy jó pár napot, ahonnan továbbmentünk Csíksomortánba. Csíkszeredán felül, kint van az a kis falu egész a Kárpátok alatt; onnan is egy átjárású völgy vezet át a Kárpátokon, ahol egy tüzéregteg zárta le a bejövést, és minket a tüzérek biztosításaként osztottak be. A falu felett voltak a géppuskák, ahol mi szolgálatot teljesítettünk, egyszerre három ember, hat óra szolgálat és hat óra pihenő. Civil házakhoz voltunk bekovártélyozva, és onnan jártunk ki [az állásba]. A faluból nem volt még senki elmenekülve. Így telt egy pár nap pihenőben, szórakoztunk [...], utolsó vasárnap még táncoltunk is, de akkor éjszaka tüzérségi lövések voltak a mi tüzéreink részéről, és egyszer csak hallottuk, hogy a tüzérek vonulnak vissza, csak mi nem kaptunk visszavonulási parancsot. Virradatkor hát látjuk, hogy jönnek az oroszok. Puska lövés nélkül vonultunk mi is vissza, a falu lakói arra ébredtek, hogy reggelre meg volt szállva a falucska.

Minket átirányítottak Borzsovához, a szépvízi út mellé, azzal a paranccsal, hogy ottan ellenállás lesz, az orosz csapatokkal felvesszük a harcot. Elfoglaltuk a tüzelőállásokat; az volt a parancs, hogy nyolc órakor kezdődik a támadás, több irányból, de háromnegyed nyolc órakor megkapták a századparancsnokok az általános visszavonulási parancsot, ami harci cselekvések nélkül történt. A mi alakulatunknak az első megállás Csikmadarason volt, ahonnan el volt menekülve az egész falu népe; az üzletek mindenütt fel voltak törve. Pár óras pihenő után indulás tovább. Igaz, ott már kaptunk egy partizántámadást; oldalból már a partizánok bejöttek. Ottan volt egy kis összelövődés, de nem volt sem sebesült, se halottunk. Többet megállás nem volt. Olyan esőben vonultunk akkor éjszaka, mintha öntötték volna. Bőrig ázva, de menni kellett tovább. Gyergyóremeténél letértünk Alfalu felé, neki a Bucsinnak Parajd felé. Alfaluban volt egy pár óra pihenő, de [hamarosan] menet tovább; mindenütt jöttek utánunk az orosz csapatok, ellenállás nélkül. Parajdra délutánra értünk, jobban mondva Parajd [...] falun felül volt a letelepedés. Kevés idő múlva mi, géppuskások, kaptunk egy parancsot, hogy szedjük le a puskákat a géppuskanyeregből, és üres nyereggel menjünk le a faluközpontba; a kultúrteremben ürítik ki a katonai raktárt, ahonnan mi is vételezzünk fel élelmet. De amire odaértünk, már az útról kellett felvegyük; az ablakon dobáltak ki mindent, ami a raktárban volt, hogy ne maradjon az ellenségnek. Rengeteg ember gyűlt már arra össze, civilek; akinek bátorsága volt, mindent kapott.

Parajd a levendő feleségem szülőfaluja volt, ottan éltek a szülei és testvérei. Heten voltak testvérek; akkor még a levendő feleségem, akivel egyformán szerettük egymást, hétéves korától Baconban nőtt fel, mint örökbefogadott, mivel édesanyja testvére Baconban volt férjnél, és nem volt gyerekük. Keresztszüleik is voltak, nagyon szereték (ekkor már én is hasonlóan!), de idáig én nem jártam Parajdon, nem ismertem senkit, és engem sem ismertek, de már tudtak a mi szerelmi kapcsolatunkról. A sors úgy hozta, hogy ilyen körülmények között ismerkedtünk meg.

Megrakodva indultunk vissza a táborozáshoz, de közben olyan parancsot kapott az alakulat, hogy indulniuk kellett tovább. Mi mentünk szembe, és pontosan a levendő feleségem szülei kapujában talákoztunk össze az alakulatunkkal, ahol várták ők is, hogy megis-

merjenek, [és] ahol már ottan volt a nevelőapja, aki szintén katona volt, és akivel együtt vonultunk vissza. Így történt az első későbbi rokoni kapcsolat. Kis ideig tartott az ismerkedés, mert indulni kellett tovább.

Nagy nehezen tudtuk Parajdot elhagyni, mert ott nagyon sok volt a visszavonuló, csapatok; mi jöttünk Gyergyó felől, ottan értünk össze az Udvarhely felől visszavonuló csapatokkal. Ottan német, magyar visszavonulók, civil menekülők – hát leírni sem lehet azt a bonyodalmat, ami abban a faluban volt. Minket a rokonok arra biztattak, hogy maradjunk ottan le Sándor bácsival együtt, aki Rózsikának volt a nevelőapja. Ő maradt is volna akkor, ha én is maradok, de én úgy határoztam, hogy megyek tovább. Sokáig nem is volt idő a gondolkodásra, menni kellett tovább. Szováta felé mentünk; ottan a falu kijáratánál kaptunk pihenőt, és ottan töltöttük az éjszakát. Erőszakkal mentünk be kintről az utolsó házhoz, ahonnan már menekülőben voltak, csak még a háziasszony volt otthon, aki nem akart beengedni. Reggel ébresztő után a századparancsnokunk sorakozót rendelt el – Bogdán Emil főhadnagy úr [volt a századparancsnok] –, ahol váratlanul kihangsúlyozta, hogy mivel mind baconiak vagyunk, tartsunk össze a további visszavonulás alatt, és aki úgy határoz, hogy tovább nem akar jönni, az ott is maradhat.

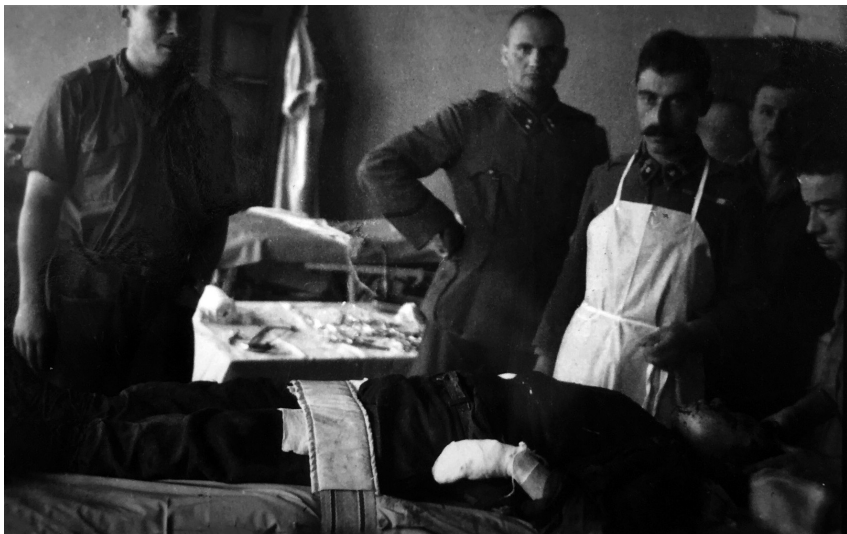
Hát ez egy nagyon veszélyes kijelentés volt, amiért a főhadnagy úr a hadbírótság előtt kellett volna feleljen, de három ember kivételével úgy döntött az egész század, hogy megyünk tovább a főhadnagy úr parancsnoksága alatt. Hárman döntöttek úgy, hogy maradnak: Kelemen Balázs őrzetető, K. Béla és Oláh András. Engem is biztatott az őrzetető, hogy maradjak velük, annál is inkább, mivel engem itthoni jó kapcsolat fűzött hozzá. De mi indultunk tovább.

Szászrégenben volt a következő pihenő, és onnan még egy napi menetelés után megérkeztünk Bátos nevű községbe, ami egy zászlakta község volt, ahonnan már mindenki el volt menekülve. Augusztus volt, a szüretelés ideje; mi voltunk a szüretelők. Egypár nap voltunk ottan, azt hiszem vagy tíz napot, amikor megjött a parancs, aminek alapján minket, fiatalokat kivettek apáink közül, vagyis a 13. zászlóaljtól, és beosztottak a 68. rohamzászlóaljhoz, akik már kinn voltak az első harcászati vonalban. Ezzel nekünk, fiataloknak új élet és halál vette kezdetét. A fent említett alakulat főparancsnoksága Marosvécsen volt,

a front háta mögött. Minket ottan újra felszereltek; a 13-as alakulattól csak a géppuskákat, a puskaszállító lovakat vették át, amelyhez én is tartoztam, mint egyes kezelő, de itten már csak a felvonulási parancsra és a bevetésre vártunk, ami nem is késett soká. Még azon a napon is kivittek gyakorlatra, ahonnan az első vonalba vezetett az utunk. Idecspatak, vagyis Üvegcsúr a Maros folyón túl volt, kb. tíz kilométerre Marosvéctől, ahol nagyon erős harcok voltak, ahol naponta véreztek el alakulatok, de ez egy nagyon fontos hadi célpont volt, mert ha itt áttörték volna a vonalat, amely Besztercéig tartott [...], és itten addig kellett tartani a vonalat, ameddig Galíciából úgy a magyar, mint a németek visszavonultak, tehát itten másra nem nagyon volt remény, mint meghalni, megsebesülni vagy fogságba esni. Mondjuk, azért nem mindenkire vonatkozott a fenti megjegyzés. Úgyhogy [az itteni harcok során] sok halott, fogoly és sebesült lett, mint én magam is; szeptember 24-én sebesültem meg, ami még jobb eset volt a halálnál.

IV.

Sebesülesem: elég komoly fejsebesülesem volt, amit aknaszilánk okozott, de csak milliméteren maradt meg az életem. A légnyomástól beestem egy mély szakadékba, ahol a lábammal történt baleset, amely az egész életemen végigkísért, úgyhogy nem tudtam lábra állni sem. Az egyik bajtársam, akit Kovács Pistának hívtak (szentgyörgyi), a hátán vitt, amíg az egészségiekkal találkoztunk, és ők hordágyon szállítottak az elsősegélyhelyig, ahol az elsősegélynyújtás után katonaszekérrel vittek tovább négyünket, melyből egyik bajtársunknak hiányzott az egyik lába. Marosvécsen volt a második segély, ahol már orvos is volt. Ottan osztályozták a sebesülteket, a zubbonyunkra feltűztek egy kartont, amelynek egyik sarka piros volt, amely a sürgős továbbszállítást jelentette, és azt levágták. A sárga: könnyű sebesülés, amely maradt a segélyhelyen továbbszolgálatra. A kék továbbszállítást jelentett; a fekete a végsőt jelentette, amelyiket esetleg ottan temettek el. A nyakunkban volt zsinóron egy kis doboz, amelyben két cédula volt: az egyik a halálcedula, a másik a sebesülési. A cédulákon rajta volt a lakcím és a hozzátartozó neve és címe. Ezeket kivették a dobozkából, úgy a sebesülésit, mint a halálcedulát, amivel az én esetemben tévesen jártak el; a sebesülési helyett a halálcedula került a nemzetközi vöröskereszthez, amelynek alapján 1945 őszén, amikor én hála isten-

6. kép. Magyar hadikórház a második világháború idején
(Hegyi Norbert gyűjteménye)

nek haza voltam jöve, a nemzetközi vöröskereszttől jött az édesanyám nevére egy levél, amit én kaptam kézhez, és abban a következő volt írva (valahogy úgy hangzott): részvétellel értesítjük, hogy fia, Kiss Árpád 1944. szeptember 25–26-án az idecsi harcokban életét vesztette. Szerencsére én olvastam idehaza; ha nem lettem volna idehaza, vagy nem tudták volna hollétemet, ezen levél alapján halottá nyilvánítottak volna; de szerencsére – hála istennek – 81 évesen élek.

Én az osztályozáson a súlyosabb sebesültek közt voltam, így az első transzporttal szállítottak tovább a nagysajói kórházba, ahol kipucolták a sebeket, újrakötözték, és aki alkalmas volt a továbbszállításra, Kentelkére szállították. Az odáig való szállítás autóbuszokkal [történt]; ki voltak szedve az ülések, szalma volt berakva, és azon utaztunk. Kentelke volt a legközelebbi vasútállomás, és ottan tehervagonokba raktak be; szalma volt a fekhely. Ottan, azt hiszem, egy napot voltunk, míg a szerelvény elindult, tudomásunk szerint 460 (négy százhatvan) sebesülttel, amely között voltak nagyon súlyosak is, akik a halálukat lelték ott a vagonban, akiket a következő állomásokon kiraktak. Szólnok lett volna az első kórház, ahol kivagoníroztak volna, de amíg

odáig értünk, onnan is menekítették a kórházat. Menet tovább. Egy hétig tartott az utazás a vagonban, amíg megérkeztünk Budapestre, de már az eredeti elindított létszámból [...] hatvanan meghaltak, akiket isten tudja, kik temettek el és hol.

Budapesten a Ferencvárosi Rendezőbe szaladt be a vonatunk, ahol olyan tervek voltak, hogy visznek tovább Szombathelyre, mivel a pesti kórházak már tele voltak sebesültekkel, de az orvosi komisszió²⁵ úgy állapította meg, hogy [minket] továbbszállítani nem lehet. Megjegyzem, hogy a szerelvényünkön még orvos sem volt, kötszer csak papír, és vagy három orvostanhallgató, akik már nem is mertek a vagonokba feljönni a sebesültek közé, a botokkal még meg is ütték [őket] a súlyos sebesültek. Végül is olyan döntés született, hogy Pesten kiszednek a vagonból, és az új Szent János Kórházba szállítanak, ahonnan minden civil beteget (a szüléset kivételével) egy nap alatt kivettek, és minket oda szállítottak be, ahol mi voltunk az első sebesült csoport (én most is úgy tudok visszagondolni rá, hogy mikor lefürösztve ágyba fektettek, mintha a mennyországban érkeztünk volna). Civil kórház volt, nagyon kedvesek voltak a nővérek, orvosok; igaz, három nap alatt megtelt az 1800 kórházi ágy sebesülttel. [...] Ahogy annyira voltunk, bekötött sebekkel, akinek volt hova, menni kellett, szabadságra vagy más egészségi központba. Nekem szerencsém volt, mivel nagybátyám, aki az első világháborúból maradt oda, és ottan alakította ki az életét, a kőszegi hegyen, az osztrák határ közelében egy turistaház tulajdonosa volt, ahova szabadságra mentünk egy szintén nagybaconi bajtársammal, akivel együtt voltunk a kórházban is. Hosszú Bélának hívták. '944. október 15-én érkeztünk Kőszegre, ahol a Hörmann-forrasi turisztikai házhoz mentünk, amely Kőszegtől kb. 8-10 km-re található; az osztrák határtól 5-600 méterre van.

V.

Nagyon jól fogadtak. Pontosán akkor mondta be a rádió Horthy kormányzó szövegét, hogy Magyarország kilép a háborúból, nem harcolunk tovább a németek oldalán. Ott akkor már nagyon sokan voltak menekültek; voltak, akik egyetértettek [a kilépéssel], vagyis örültek, köztük mi is, hogy vége a háborúnak, de voltak, akik nem

25 bizottság

értettek egyet a feltétel nélküli fegyverletétellel. De sajnos [...] azon a napon már átvették a nyilasok a hatalmat, a kormányzót letartóztatták, és már akkor este személyesen mondták vissza, hogy a magyar hadsereg harcol tovább a végső győzelemig a német szövetségesek oldalán. Ekkor végleg eldőlt Magyarország sorsa.

Mi 14 nap szabadságot kaptunk. A budapesti első gyalogezred kereténél kellett jelentkeznünk a szabadság letelte után. Mi a 14 napot ottan töltöttük le, így 10 napi késéssel értünk vissza Budapestre, ahonnan a pótkeret már ki volt költözve Kerepesre, ahol jelentkeztünk. Igaz, ha nem jelentkeztünk volna, sohasem kerestek volna, soha senki, de nagyon veszélyes lett volna a lógás, a nyilasok nagyon szigorúan léptek fel. Nem is egy eset volt olyan, hogyha egy katona nem tudta igazolni magát, agyonlőtték, mint a kutyát. Szigorú parancs volt, minden katonakötelesnek jelentkezni kellett a legközelebbi alakulatnál eskütételre [...]; nekem sikerült, hogy soha nem esküdtem fel. Tehát jelentkeztünk a kerepesi pótkeretnél, ahol egy őrmester avval fogadott, hogy miért nem késtünk még 10 napot. Látszott rajta, hogy már ő is tudta, hogy itt mindennek vége, Magyarország a háborút elvesztette, és már biztosan ő is azon gondolkodott, hogy lehet lelépni. Mondtam neki, hogyha arról van szó, mi még le tudunk lépni, de erre nem szólt semmit, elővett egy nagy könyvet, ahol kikereste, hogy hol találjuk meg az állományunkat, a 13. székely határőr zászlóaljat. Meg is találta hamar, de onnan mi át voltunk vezényelve a 68. rohamzászlóaljhoz, amely Máramaros és Nyíregyháza között volt az első frontvonalban. Várjunk, amíg menetlevelet csinál. Irány az első vonal. Hát ezen nagyon elszomorodtunk, de ahogy kijöttünk az irodából, nekem azonnal egy ötletem támadt. Mivel a zsoldkönyvünk nem volt kicserélve [az alakulat helyén], a 13. székely határőrség volt kitöltve. Hamar visszamentem, jelentettem, hogy őrmester úr, itten tévedés van, mert mi a 68-asokhoz csak vezényelve voltunk, állományilag a székely határőrséghez tartozunk. Avval válaszolt, evvel a szavakkal, hogy szólj, baszd meg; megint elővette a nyilvántartót, rám nézett, azt kérdezte: hol is voltatok szabadságon? Mondtam, Kőszegen. Kellemes hangsúllyal válaszolt: akkor oda tudjátok az utat, ott van a székely zászlóalj pótkerete a kőszegi várban, ott kell jelentkeznetek. Hát ennél nagyobb öröm nem tudott volna érni. Kőszeg még olyan messze volt a fronttól, mint Makó Jeruzsálemtől. Egy óra múlva megkaptuk a menetlevelet; még egy

papolci székelly tizedes – idős bácsi – is velünk kapott menetlevelet. Úgy hívták, Bajka Károly, aminek mindig utánamondta, papolci. Ezt én írom, hogy Papolc Kovásznához tartozik most is, tehát földiek voltunk. Átadta nekem a parancsnokságot; azt mondta, hogy jobban feltalálom magam. Azon az estén visszajöttünk Budapestre. A vonatjáratok már nem voltak biztosak: hol volt vonat, hol nem volt. Azon az éjszakán a HÉV-állomás várótermében aludtunk. De ott is, mivel éjszakai járatok nem voltak, este bezárták a várószobát, ahova az örrel bezártuk magunkat. Másnap reggel sem volt vonatunk Kőszeg felé. Véletlen összehalákoztam egy szakaszvezetővel; csiki volt, úgy emlékszem, hogy a hivatásos lovasrendőrségnél volt, a laktanyájuk ottan volt a Keletivel szemben.

Odahívott minket; ottan kaptunk enni, úgyhogy egészen jól megvultunk ottan, hogy már nem is akartunk onnan elmenni. Igaz, a lovardában aludtunk, de ott legalább nem volt hideg. Ottan voltunk 2-3 nap, de már az oroszok Pest külterületét [...] belőtték. A szakaszvezető barátunk azt tanácsolta, hogy a legközelebbi vonattal hagyjuk el Pestet, mert az ilyen lógókat [összefogdossák; belőlük] és kisebb egységekből új zászlóaljkat alakítanak, és viszik is ki a vonalba. Azonnal szedtük magunkat. Vonatot is kaptunk Székesfehérvár felé, de mindegy volt, lényeg az volt, hogy Pestről el. Ez október végén volt, úgyhogy napok alatt Budapest be volt kerítve.²⁶

Mink már azon a napon vonatra ültünk, másnap megérkeztünk Kőszegre, a várba, de ottan nem is tudtak a parancsnokságon a 13-as székelly határőr alakulatról, hanem átküldtek egy más katonai alakulathoz, ahol szintén nem ismerték a mi alakulatunkat. Az akkori éjszakát ottan töltöttük, vagy ottan adtak szállást. Reggel kaptuk a további irányítást Murakirályra, hogy ottan vannak székelly katonák, de ottan se tudtak semmit; ottan csak egy munkaszolgálatos alakulat volt, ahonnan átirányított egy zászlós [...], a parancsnok Perlakra, ahol egy határvasás őrsön jelentkeztünk. Ottan azt mondták, hogy tényleg voltak visszavonuló székelly katonák ott, de pont azon a napon Csáktornyára irányították őket; ottan van a Zrínyi kaszárnyában egy gyűjtőalakulat, a frontokról visszavonult katonák ottan kell jelentkez-

26 A Vörös Hadsereg csak 1944. december 20-án indított támadást Budapest bekerítésére, bizonyos csapatrészek azonban valóban jóval korábban megközelítették a magyar fővárost.

zenek. De ez is csak olyan szóbeli utasítás volt. De ottan már tudomást szereztünk arról, hogy az nagyon veszélyes hely, mert partizánfészek van; éppen az azelőtti napon robbantották fel az állomás épületét. Mivel más nyílt parancsot nem kaptunk, úgy döntöttünk, visszamegyünk, jelentkezünk a zászlós úrnál, de nem beszélünk Csáktornyról, hátha visszaküldene egy új nyílt paranccsal. De amikor jelentettük, hogy Perlakon nincsenek székelyek, azt kérdezte, hát én mit csináljak veletek. Elvette a menetlevelünket, és ráírta, vissza Budapest, ahonnan elindultunk. Óriási volt a fejetlenség, de már veszélyes volt a lógás is, a nyilasok mindenütt járőröztek, gyűjtötték össze az ilyen magunkfajta alakulatkeresőket, és szökevényeknek nyilvánították. Alakították a harci alakulatokat, amihez nekünk már nem volt hazafias ambíció, tehát úgy döntöttem, hogy visszamegyünk Budapestre, ahol már dúltak a harcok.

Felszálltunk az első vonatra, amely Szombathelyig ment. Ottan át kellett volna szálljunk, de éppen mikor mi leszálltunk, akkor érkezett be az utolsó budapesti vonat; civilek, sebesültek, katonák, aki menekülni tudott. Budapestet bekerítették, de az ellenállás tovább tartott, ami végül is teljes megszállás alá került, ami nagyon sok ember életébe került úgy az oroszok, mint a védelem részéről.

Mi más megoldást nem találtunk, Csáktornyára kellett menjünk, annál is inkább, mert a nyilasok, ha elkaptak hozzánk hasonló alakulatkeresőket, lehetett hallani, hogy agyonlőtték. Jelentkeztünk a szombathelyi katonai parancsnokságon, ahol új nyílt paranccsal és háromnapi hideg étellel Csáktornyára irányítottak, ahova még az eljutás is veszélyes volt; naponta robbantották fel a vonatokat, úgyhogy a személyvonatok mozdonya előtt homokkal megrakott vagonok voltak, hogyha [...] akna van a sínek alatt, a homokkal megrakott vagon robbanjon, ami már nagyon sokszor megtörtént a negyven kilométeres szakaszon. Elszántan szálltunk fel a vonatra, hogy végre ismerős alakulatnál megpihenjünk.

Az utazás sikerült, de amikor a vonatunk megállt, már menekülni kellett. Szólt a sziréna, jöttek a bombázók; menekült mindenki, ahova tudott, távolabb az állomástól. Úgy mi is egy nádasba rejtőztünk, amíg a riadó eltölt. Pár bombát csak ledobtak a város más felében.²⁷

27 másik felében

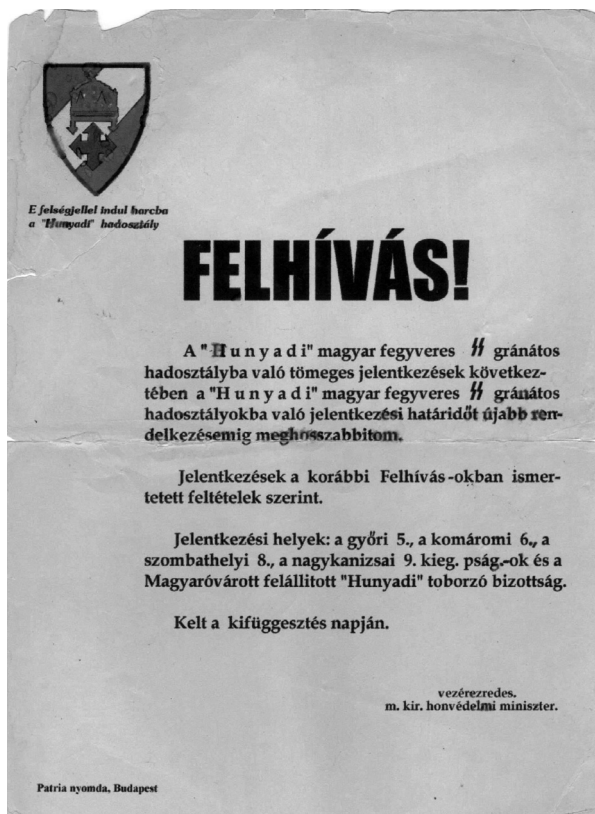
A közelünkben rejtőzött egy magyar százados is, és attól érdeklődtem a kaszárnya hollétéről. Ő is oda ment, így mink is csatlakoztunk hozzá. Mondtuk, hogy erdélyiek vagyunk; hát az ő nagytatája is marosvásárhelyi születésű, így hamar már mint földiket vigasztalt meg, hogy ilyen a háború, de most már a vége felé tartunk. Ez 1944 kb. november vége felé volt, pontos dátumra már nem emlékszem. A százados úr eligazított, hogy hol kell jelentkeznünk a Zrínyi laktanyába. Ottan valójában egy gyűjtőalakulat volt, ahol már sokan voltak a mi falumbeli öreg katonák. Nagyon örültünk egymásnak, egy istállóból átalakított helyiségben voltak, és mi is, mint ilyen frontharcos székelyek, akik még életben maradtunk.

VI.

Ottan engemet beosztottak a karhatalmi szakaszba, és Konsza Béla barátomat egy munkásszázadba, úgyhogy ottan elváltunk. Négy év múlva találkoztunk idehaza, Nagybaconban; ő orosz fogságba esett, '48-ban jött haza. Én ottan hamar feltaláltam magam; nagyon sokan voltunk székelyek, együtt jobban éreztük magunkat. Az a szakasz, ahova én beosztást kaptam, vasútőrségben járőröztünk. Így teltek a napjaink. Voltak, akik jelentkeztek önként: egy új alakulatot szerveztek ottan, aminek a neve Hunyadi páncélos hadosztály volt.²⁸ Mosonmagyaróvárra vitték őket kiképzésre, ahonnan bevetésre is kerültek a német alakulatokhoz beosztva. Engem is be akart szervezni egy marosvásárhelyi szakaszvezető barátom, Csíki Sándornak hívták. Ő ment. De azt hiszem, nem is jött haza soha.

December hónapban, úgy 15-e körül kihelyeztek tizünket egy faluba közigazgatási őrségbe, ahol csak a községi jegyző és pár tisztviselő volt magyar. Hát ottan nagyon jó volt a koszt. Pénzt kaptunk az alakulattól, amiből kellett volna éljünk, de a jegyző úr szakácsnőt alkalmazott, aki főzött, a jegyző úr állta a kosztunkat. Engem neveztek ki konyhafele-

28 Az 1944. október 23-án megkötött magyar-német egyezmény értelmében szervezendő egyik magyar Waffen-SS-hadosztályról van szó, amelynek felállítása már 1944 októberének végén megindult. A magyar SS-alakulatok kiképzése és felszerelése csak részben történt meg, részeit azonban Sziléziában, Ausztriában és Bajorországban is bevetették. A szövegben szereplő alakulat teljes neve Hunyadi Páncélgránátos Hadosztály (Panzer-Grenadier-Division Hunyadi). Sipos Péter (főszerk.): *Magyarország a második világháborúban. Lexikon A-Zs*, Budapest, 1996, 282.

7. kép. A Hunyadi Páncélgránátos Hadosztály toborzólapja
(Fáy Attila gyűjteménye)

lősnek, én szabtam ki, hogy mit főzünk. A szakácsnővel jól kijöttünk. Özvegy volt, a férje partizán volt, de meg volt halva. A jegyző úr gondoskodott, hogy legyen, amiből főzni, nagyon jól éltünk. Csak az volt a baj, hogy nem sokáig tartott. Karácsony táján mozgósították az alakulatot, és minket is visszahívtak Csáktornyára. Ottan értük a karácsonyt.

Szolgálatba nem osztottak be, hanem olyan készenléti állapot volt, ami azzal végződött a mi részünkről, hogy kihelyeztek Muraszentmáriára, az 53. határ vadász őrsre, szintén tízünket. A szakaszvezető kivételével, akik együtt voltunk az első helyszínen, együtt voltunk

Lakatos F. kisbaconi, Szilágyi A. bodoki, egy sepsiszentgyörgyi – ő már tartalékos volt. 1945 újév reggelén kellett jelentkeznünk; ennek a határvadász őrsnek a parancsnoka egy szintén udvarhelyi, Mózes Lajos hadnagy úr volt (civilben tanító), úgyhogy az őrs legénységének egyharmada körülbelül belőlünk, székelyekből állt – összesen negyvenen voltunk. Ez a község tiszta horvát lakosokból állt, kivéve a tisztviselőket, egy tanító családot, aki az anyaországból voltak kinevezve. Itt is sok volt a partizán; a lakosok közül száznál több nyilvántartott láthatatlan partizán volt. Azért láthatatlan, mivel a partizánok csak éjszakánként hajtották végre az akciókat. Kijárási korlátozás volt törvényben este nyolc óra után reggel hatig, de úgyis minden éjszaka voltak falragaszok is és felírások, például Zsivia marsal Tito, ami lefordítva: Eljén Tito marsal, amit [...] reggelenként le kellett meszelni, hogy a következő éjjel újraírják. Itten is hamar beilleszkedtünk, habár mi voltunk az első, székelyekből álló csoport, akiket az anyaországiak mindig alsóbbrendű magyaroknak fogadtak; mi már azt megszoktuk, de már meg is tudtuk védeni magunkat, úgyhogy már ők féltek tőlünk, de attól eltekintve köztük is voltak jó bajtársak és jóbarátok.

A foglalkozás a határőrség volt, mindennap járőröztünk. A mi határszakaszunk olyan húsz kilométer, amit naponta ellenőriztünk. Hat óra szolgálat és tizenkét óra pihenő. A mi kihelyezésünk óta nem volt határincidens. A lakossággal az érintkezés tiltott volt, de sokszor megszegték, és be-bementünk egy-egy pohár jó borra, meg udvaroltunk is a horvát lányoknak; igaz, nekik is annyira reszkír volt, mint nekünk, de a fiatalság bolondság, ahol sokszor átlépjük a határt.

Így teltek el a napok, de az én rokkant lábamnak sok lett volna a mindennapos szolgálat és gyaloglás, estére mindig el volt dagadva. Március elején beküldtek Csáktornyára a századorvoshoz, aki elküldött Szombathelyre, a helyőrségi katonakórházba. Ottan a komisszió alkalmatlannak talált a katonai szolgálatra, és javasolták a leszerelésemet. Én nagyon örültem, úgyhogy még Kőszegre sem mentem; nagybátyámnak írtam, hogy mi a helyzet, és remélem, hogy egypár nap múlva már ott leszek náluk. Nagybátyám a Hörmann-forrási menedékház tulajdonosa volt, amit már előbb megírtam. Már biztosra vettem, hogy vissza sem kell menjek a határra, de sajnos, nagy csalódást kellett elviselni. Csáktornyán a századparancsnok úrnál kellett jelentkezzem, akit

Görgei/Jörges Istvánnak hívtak, és nagyon jó ember volt, aki már [...] biztos megunta volt a háborút, amit jelentkezésemkor állapítottam meg. Mikor elolvasta a kórházi papíromat, hátradőlt a székében, nagy barátságosan megkérdezte, hová való székely vagyok, hol voltam fronton, hol sebesültem meg, ki volt a századparancsnokom, és akkor elővett egy napiparancsot, amit egy nappal azelőtt kapott, amely úgy rendelkezett, hogy a hadsereg kötelékéből senkit sem lehet leszerelni, csak könnyített szolgálatra, munkaszolgálatba lehet áthelyezni. Csalódtam, de vissza kellett menjek Muraszentmáriára, ahonnan eljöttem. Igaz, már járőrszolgálatra nem osztottak be; mint gyengélkedő, bent az őrsön, ilyen-olyan könnyebb szolgálatot kellett csinálni.

Főleg a konyha körül forgolódtam, ahol még enni is lehetett, amit a magyar kollégák irigyeltek is. Egy alkalommal megvicceltem [közülük azt], amelyik mindig harcolt, hogy mi esszük meg az ételek javát, és őneki még egy darab velős kenyeret sem adunk. Hát én egy alkalommal egy darab velőcsontot megtöltöttem fegyverzsírral; annak a végébe tényleg velőt tettem. Amikor jöttek ebédre – mert tartalékos körletben voltak –, behívtam a barátomat, akit Szunyog Józsefnek hívtak; mondom, eztet neked szereltem, egyél te is egy darab velős kenyeret, amire ő azt mondta, ő nem kéri kenyérre, hanem úgy beszívja. Igaz, én már menekültem, mert tudtam, hogy a csontot hozzám fogja dobni. Úgy is lett, de szerencsére nem engem talált. Hát így volt, és teltek a mindennapok; voltak jó és rossz napok. A lényeg az volt, hogy teljen az idő, ám sohase tudtuk, hogy mit hoz a holnap.

De végül csak eljött 1945. március 28., amikor megjött a parancs, hogy vissza kell vonulni, mivel már 20 kilométerre harcok dúltak. Nagy meglepetés: el kellett égetni az őrs aktáit, amivel én voltam megbízva. 29-én este elhagytuk az őrsöt, megkezdődött a visszavonulás. Reggelre elértünk Perlakra. Olyan mezővárosféle helység volt, ahol megálljt vezényeltek abból a célból, hogy minket is bedobnak a vidéki harcokba. Én akkor löszertisztes beosztásban voltam; egy elhurcolt civil szekéren volt az őrs és legénysége minden vagyona, aminek én voltam a parancsnoka. Itten állomásoztunk április másodikáig. Húsvét első napja volt, de már közeledett nagyon a front, bombatámadás is volt, melyben egy bajtársunk halálos sebet kapott, akit ottan még el is temettünk. Én csináltam neki egy fakeresztet, amire felírtuk a nevét. Bedics Józsefnek hívták. Ezzel telt el április harmadika. Negyedikén

reggel kapta Mózes Lajos hadnagy úr a parancsot, hogy az őrs legénységét vezényelje ki a védőállásba, amely az említett helységen kívül volt. Én mint löszertisztes, miután levették a felszerelés egy részét, [parancsot kaptam], fogatoltassak és csatlakozzak a vonatostályhoz, amely Búzásnál lépi át az akkori magyar határt, de én már a parancs előtt úgy döntöttem, hogy tovább nem megyek, főleg azért is, mert azon a napon, április 4-én Magyarország teljes megszállása megtörtént.²⁹ Most visszagondolva is merész lépésre szántam el magamat: a hadnagy úrnak kijelentettem, hogy én tovább nem megyek. Azt is tudtam, hogy a parancsmegtagadásért esetleg főbelövés is járhat. Igaz, elszántam magam, hogyha látom, a had-

8. kép. Kiss Árpád határőrként

nagy úr a pisztolyához nyúl, akkor az első lövést én adom le, mivel a kezem már rajta volt a géppisztolyom ravaszán, de hála istennek nem került sor reá, mivel a hadnagy úr a kezét nyújtotta, és szerencsét kívánt, és azt mondta, ha hazajönni sikerül, értesítem a családját, hogy hol váltunk el, és avval ott hagyott. Nem telt el sok idő, már nem voltam egyedül, a szentgyörgyi barátom (bajtársam) is hozzám hasonlóan döntött, lemaradt ő is. Igaz, ő már civil ruhába volt öltözve, vagy helyesebben egy elég gyenge vasutas egyenruhába. Utána még vagy hárman is csatlakoztak hozzánk, de akkorra már rövid fegyverropogás után bevonultak a faluba az ellenséges bolgár csapatok, mivel már ellenállás nem volt. A mi bajtársaink is már foglyok voltak, a hadnagy úrral együtt mindenki megadta magát.

29 A visszaemlékezés szerzője Magyarország szovjetek általi megszállására gondol, az utolsó német csapatok ugyanis valóban április 4-én, mindössze tizenkét nappal Berlin ostromának kezdete előtt szorultak ki az országból.

VII.

Mi öten még nem voltunk foglyok. Igaz, arra mind civilbe öltöztünk ki; a civillel, ahova be voltunk állva, megegyeztük, hogy ami a katonaszekerünkön van, az övé – vagy negyven darab pokróc és egyebek. A kapuból néztük a megszállókat. Nem is tudtuk előre, hogy milyen nemzeti alakulat; ami végül is kitudódott: bolgárok, amely hadsereg is átállt az oroszokhoz, a románokhoz hasonlóan.³⁰

A mi helyzetünk is kezdett kritikussá válni, mivel a megszálló hadsereg után jöttek a horvát partizánok; ők vették át a hatalmat. Nekünk hamar kellett dönteni, hogy ne kerüljünk az ők kezükbe, ami végzetes lett volna, tehát meg kellett adjuk magunkat a bolgároknak. Behívtuk vagy hívta [a bolgárokat] az udvarra egy horvát származású bajtársunk, aki tudott velük beszélni úgy-ahogy, de mikor meglátták a szekerünkön a lerakott puskákat, azonnal fel a kezekkel, ránk fogták a fegyvereiket: hol a katonaruha, ki a parancsnok? Én a pincében öltöztem át civil ruhába, ami az egyik katonáé volt, és a katonaruhámat megkapták; kellett vállajlam, hogy az enyém, így én lettem szerintük a parancsnok. Kiadták, hogy azonnal fogassak be, és irány utánuk, jobban mondva előttük, mivel ők csapatcsendőrök voltak. Átadtak egy másik csapatnak, akik a tanács udvarán voltak letelepedve; ezek egészen másképp fogadtak, még ennünk is adtak. Felkísértek az emeleti nagyterembe, ahonnan néztük a bevonuló csapatokat. Már jöttek orosz csapatok is. Ide hamarosan kísértek egy egész szakaszt, magunkfajta foglyokat. Azonnal megszigorodott a helyzet: feljött egy fiatal tisztecske, már tolmács is volt, aki fordította, hogy bicskát, gyújtót, órát azonnal tegyük le az asztalra, mert aki nem teszi le, és megkapják nála, azt már a tiszta mutatta, a pisztolyát, hogy főbe lövi. Hát így azt hiszem, mindenki letett mindent, hogy elkerüljük a főbelövést; lehet, nem tette volna, de az is megtörténhet...

Hát még itten voltunk egypár órát, még szaporodtunk – úgyhogy pár óra alatt közel hatvan-hetvenen is lehettünk –, amikor elindítottak visszakísérni, ami elég nehezen ment, mivel szembejöttek a megszálló alakulatok. Fenyegettek, főleg azok, akik németeknek néztek, habár

30 A bolgárok Románia kiugrását, illetve azt követően üzentek hadat Németországnak, hogy a Vörös Hadsereg szeptember 8-án Románia felől Bulgária területére lépett.

egy sem volt még köztünk. Estére, mikor beérkeztünk egy faluba, beteltek egy udvarra, ahol ott voltak már a mi határvadász bajtársaink a hadnagy úrral együtt, akitől reggel elváltunk. A hadnagy úr lábán egy bulgár kincstári bocskor. Éjszakára bezsúfoltak egy 4x4 méteres szobába. Kinn lerakatták, amink még megvolt, amit ők el is vettek; mindenikünknek a kenyérzsákjában volt egy zöld katonaing, amibe már reggel fel voltak öltözve, élvezték magukon, mert nekik kenderből készült ingjeik voltak. Nagyon gyengén voltak felszerelve, mi mellettük úri katonák voltunk. Első látáskor nem is tudtuk, hogy milyen nemzetiségűek, a nemzeti színük csak annyiban volt különböző [a magyartól], hogy az ők zászlójuk zöld-fehér-piros. A számolásunk elég kellemetlen volt részünkre, már sötétben jöttek egy égő fáklyával, egyenként kezdtek kiszámolni, de úgy, hogy mindenki kapott a pálcájukból egy ütést. Minden tíz ember után húztak egy vonalat, és végül összeadták. Hát itten már lehettünk úgy 70-80 fogoly.

Innen indítottak vissza a magyar határ felé étlen és szomjan. Azon a napon érkeztünk meg a határállomáshoz. Kotornak hívták a helyiséget; olyan mezővárosféle volt. Ottan elszállásoltak az iskolában éjszakára [...], kaptunk valami keveset ennivalót. Ottan volt egy vöröskeresztes kórházféleség, ahol sebesültek voltak, akiktől az őrség mentett meg, hogy végig ne verjenek.

Eltelt az éjszaka, nagyon fáradtak voltunk. Reggel indítottak tovább, át a felrobbantott Mura hídján. A mostani Magyarország határán egy kicsit megkönnyebbülve éreztük magunkat; az első magyar község nagyon közel volt a határhoz, ahol a falu végén vártak a civilek. Egy asszony egy kosár főtt pityókát hozott, aminek nekifutottunk, aminek az lett a vége, hogy a pityókát a földön összetapostuk. A néni sírva vette a keresztet a sok éhes fogoly láttán. A következő elszállásolás már szervezettebben történt; a bolgár parancsnok előőrsöt küldött előre, akik felvették a kapcsolatot az előljárókkal, hogy szervezzenek élelmiszergyűjtést az érkező magyar foglyok részére. Délután érkeztünk oda, ahol éjszakára is elszállásoltak. Nem szökött el senki, mivel mindig avval biztattak, hogy a legközelebbi helységben adják az igazolványt, és elengednek. Így érkeztünk meg Somogy megyébe, Curgóra, ahol már bekerített láger volt, és ahol már legalább közel ezer foglyot őriztek...

Végül háromezerre nőtt a létszám. [A szállás] egy emeletes gabonaraktár volt, de nekünk már nem volt bent hely, hanem kint, az ég alatt, a kopasz földön volt a hálás. Április volt, még hó is lett egy éjszaka. Hármunknak volt egy köpenyünk takarózni; én közből feküdtem, mivel a köpeny az enyém volt. Itt ennünk adtak: reggel tea és minden délben fuszulykaleves. Tisztálkodni nem volt lehetőség, nem volt víz, tartállyal hozták az ivóvizet is. Mikor megérkezett a tartály, egymást tapostuk a vízért. Meg voltunk tetvesedve; tehát katasztrófális volt az élet.

Az ideérkezet április tizedike volt; két hét elteltével egy osztásnál sorba álltunk négyesével, én is ott álltam az első sorokban. Jött a parancsnok, és előről olyan 60-65 ember után a sort elvágta, és akik elől voltunk, pár métert előreléptetett; akik elsőnek kaptuk meg a porciót, megszámláltak, név szerint tabelt³¹ csináltak, utána visszaküldtek a személyes holminkért, ami egy csajkából állt, és akinek még megvolt valami ruhadarab vagy ing, és azzal a kapunál sorakoztattak, és indulást vezényeltek azzal, hogy munkára megyünk. Azután derült ki, hogy a munkahely kb. 80-100 kilométerre, a front után volt az osztrák-német határnál, a Muraközben, ahol még folytak a harcok, de már olyan utóharcok voltak. Kétfelőlről támadták [az ellenséget], egy SS-alakulatot; nyugaton az angol csapatok támadták, felőlünk meg a bolgár és orosz csapatok. Ahogy vonultak előre, úgy minket vittek utánuk; ástuk a lövészárkokat, tankcsapdákat, amit egy esetleges német ellentámadásra hasznosítottak volna.

Ottan folytak az utolsó német elkeseredett harcok; itten a hegyes területen mi mindig készülten, a harcok közelében voltunk, ahonnan éjszakára mindig visszavezényeltek; a fronttól, vagyis az első vonaltól olyan 11-15 kilométerre.³² Az élelmezésünket a harcoló csapatok vételezték fel; mikor volt rá lehetőség, főtt ételt, máskor hideg élelmet. Sokszor olyan is volt, hogy egész közelünkben csapódott be egy-egy akna. Május hetedikén megástuk a futóárkot; 13 méter volt egy embernek mérve, amit ki kellett ásni, hogy megkapjuk a vacsorát... Délután egyszer csak azt vettük észre, hogy nagy ujjongás van az egész vonalon; [amint kiderült, a bolgárok és az oroszok] táviratot kaptak az angoloktól, hogy messzehordó fegyverekkel szüntessenek tüzet, mert

31 listát

32 Az eredeti szövegben csupán egyetlen szám szerepel, ez azonban egyaránt olvasható tizenegyek vagy tizenötnek.

átlőtték a frontvonalat. Minket visszavettek a táborunkba, ahol tolmácsolták, hogy a háború utolsó napjai várhatók. Igaz, még nyolcadikán reggel csak felvonultunk, de már senkit sem találtunk a vonalon, mivel hetedikén éjszaka a harcoló német csapatok mind megadták magukat az angoloknak, és a bolgárok elfoglalták, úgy mondták, a választóvonalat. A mi bolgár parancsnokunk próbálta felvenni a kapcsolatot [valamilyen fölöttes szervvel], hogy mit csináljon velünk, de már nem volt, akivel, így visszakísértek a táborba.

Már tudtuk, hogy vége a háborúnak, csak azt nem tudtuk, hogy mi lesz a mi sorsunk. Egész nap különböző hírek, kitalálások keringtek. Enni nem kaptunk. Vonultak a csapatok előre, vissza, szóval teljes volt a bonyodalom. Este eljött a takarodó; igaz, étlen még aludni sem tudtunk. Egyszer hallottuk a lódobogást; megérkezett a mi főnökünk, a bolgár zászlós, azonnal ébresztőt fúvatott és sorakozót. Ez már éjfél tájban volt. Azzal kezdte a beszédét, hogy kiáltssuk háromszor, hogy germán kaput, Hitler kaput. Utána bejelentette, hogy vége a háborúnak, örüljünk, hogy életben maradtunk, el ne szökjön senki, mert megyünk vissza Csurgóra, a táborba; kapjuk az igazolványt, és mindenki megy haza. Az élelmezés meg lesz oldva. Tehát tényleg nagy volt az örömünk. Már szabadott tüzet tenni, az is volt, amiből, mert a fenyőlombból összetákolta kalibánkat a fejünk felül elégettük; utána vagy négy napig a szabad ég alatt maradtunk, amikor végre elindítottak a magyar határ felé. Négy napot tartott, kb. 100 kilométer gyaloglás, amikor végre visszaérkeztünk Csurgóra a táborunkba, kiéhezve, összetörve, fáradtan. Ekkorra már elszállítottak a táborból a szertőpusztai táborba ezer embert, így minket is bent szállásoltak el a magtárban, ahol még búza is volt, amit aztán kihányattak a földre, ahol egypár nap alatt már ki volt zöldülve.

Enni itt már kaptunk, de mivel – ahogy előbb megjegyeztem már – nem volt víz, felütötte a fejét a vérhas, amit én is elkaptam. Reggeltől estig a sánc mellett ültünk és kuporogtunk; én már úgy le voltam gyengülve, már csak a halálomra gondoltam – hogy a háborút átéltem, és itt kell meghaljak. Gyógyszer nem volt, orvos is egy állatorvos volt a lágerben. Egy párat kivittek [a betegek közül]; azt mondták, kórházba viszik, de csak elkülönítették; azért, hogy ne ottan haljanak meg. Én is már fel voltam készülve, hogy engem is visznek, de hála istennek én megmaradtam, és meg is gyógyultam. Érdemes leírjam, mitől.

A lágerkerten kívül volt egy kukoricaszárító kosár, mindjárt az őrt álló katona mellett. Olyan őr állt ott véletlen egy napon, akitől kérték a foglyok, hogy dobjon be kukoricát. Ezt kezdték megsütni és enni; azt hozott nekem Józsi fogolybarátom. Mondta, egyem, attól meggyógyulok. Hát igaza volt, két nap alatt úgy kipucolta a gyomromat és a beleket, hogy valójában attól lettem jobban. Azt hiszem, a vérhas gyógyítására ennél jobb gyógyszer nem is létezik.

Már június volt, eső nem lett már vagy két hónapja. Nagyon nagy meleg volt, még meg is voltunk rühösödve, tetvesedve, nagyon szenvedtünk, amíg végre egy napon jött egy komisszió – orosz–bolgár vegyes bizottság –, amely elrendelte a láger fertőtlenítését. Orosz fertőtlenítőkazánokat hoztak; meztelenre kellett vetközzünk, minden ruhánkat berakták a kazánokba. Közben minden szőrzetet le kellett borotválni, amit egymásnak megcsináltunk. A rüh ellen be kellett kenjünk magunkat, vagyis egymást, két nap egymás után. A harmadik napon átkísértek a más lágerbe, ahol a víz volt, és ottan lefürödtünk. Még az udvart is fertőtlenítették klórmésszel, így valamennyire megszabadultunk a tetvektől és a rühösségtől.

Nagyon nagy meleg volt, eső nem lett egész nyáron. Azt se tudtuk, hova legyünk; még árnyék is csak az épület árnyéka volt, az pedig háromezer embernek kicsi volt. Hát így teltek a napok, amíg egyszer egy jó hírrel leptek meg, hogy ötven éven felül és tizennyolc éven alul elengednek... Én már 21 éves voltam, úgyhogy rám nem vonatkozott, de mégis beleestem, mert a fogolyirodán dolgozott az a zászlós, akinek a feleségét a bolgárok meggyilkolták, amit már előbb leírtam, és ő a születési évemet meghamisította, vagyis kijavította a fejlapon, hogy nem 24-ben születtem, hanem 27-ben. Így 18 éven aluli lettem, csak erről nem tudott leírtesíteni, mert ez már utolsó percen sikerült a zászlós úrnak.

Reggel úgy kilenc óra volt, amikor sorakozót fújtak, és közölte a tolmács, hogy akinek kiáltják a számát, az álljon ki a megjelölt helyre, sorba. Még akkor sem gondoltam, hogy én is oda kell álljak. Hát egyszer kiáltják, 1496 – annyi volt az én fogolyszámom. Előre meg sem mozdultam, gondoltam, tévedés, én nem tizennyolc éves vagyok, de már akkor a nevemet kiáltották, hát odaálltam én is a sorba. Amikor mindenkit kiszólitottak, akkor egyes sorban kellett előmenni, ahol

ellenőrizték a születési évet, nevet, de már azt is, hogy hová valók vagyunk, és a legközelebbi vasútállomást a lakhelytől.

Csak nálam az volt a baj, én nem tudtam, hogy hogy kerültem a sorba. Egy fogoly hadapród őrmester volt velünk; kértem tőle és mondtam, hogy hadapród úr, nálam valami nincsen rendben. Ezt ő is tudta, és azt mondta, biztos elírás van a születési évemnél. A sor már haladt előre; [közben a zászlós] odajött hozzám, és arra tanított, hogy a bulgár mikor kérdi tőlem [...], hogy mikor születted, lepődjek meg, mintha nem érteném. Ő ott áll a bulgár százados mögött, ahonnan látja, ami be van írva, és akkor ő, ami ottan van születési év írva, nekem odakiáltja magyarul. Úgy is lett, hogy nekem kiáltott, hogy 27-ben születted, amit mondtam, hogy igen, és ezzel el volt az én sorsom intézve. Igaz, még akkor is nagyon félttem, főleg mikor egy másik asztalnál már írták a vasútállomást; ottan csak egy bulgár zászlós volt, aki magyarul perfekt beszélt – állítólag zsidó fiú, aki Magyarországon végezte az egyetemet. Na, az meglátta rajtam, hogy nem tizennyolc éves vagyok; csak annyit mondott, menjél, borotválkozz meg. Közben bejött a zászlós úr is, ő is izgult velem; azt mondta, hogy még a kollégák sem szabad tudják a csalást, hogy az legyen, hogy mint rokkantat engednek el; [...] én nem akartam hinni sem, és félttem, hogy kitudódik. Igaz, ottan amit mondtunk, azt kellett higgyék, mivel semmi igazolvány nem állt rendelkezésre, amivel ellenőrizték.

Hát ez a nap júliusban volt, úgyhogy egy jó pár nap múlva ismét meglepetés ért, hogy ismét vagonéroznak, és egyebüve visznek, ahonnan mindenki megy haza. Mindig ez volt a biztatás, hogy senki ne próbáljon elszökni, mert adják az igazolványt, és mindenki megy haza. Így vagonéroztak nyitott vagonokba, és elindítottak; mégpedig a jugoszláv határon is átmentünk, mivel a visszacsatoláskor vagy 15 kilométeren elvágta a vasútvonalat az új határ. Azt tudtuk, hogy csak Magyarországra jövünk. Végül is reggelre megérkeztünk Pécsre, ottan kivagonéroztak. De mindig az volt a szólam, hogy mindenkit elengednek, amit egyáltalán már nem hitt egy ember sem. Hát így kísérték Pécs városán át a Zrínyi Miklós kaszárnyába, amely bolgár katonával volt tele. Az egyik épület meg volt a mi számunkra üritve, ahova minket beraktak az első-második emeletre. Első nap nem szabadott lejönni sem, de már másnap lazult a fegyelem, lejöhettünk az udvarra. Kiszökni nem lehetett, mivel mindenütt őrség volt a kijáratoknál. Még mindig

avval hitegettek, hogy mindenkit el fognak engedni. A pécsi rendőrség kapcsolatba lépett a bulgár parancsnoksággal, utána meg a magyar fogoly tisztekkal. Egy civil rendőr, azt hiszem, szinte óránként tartotta a kapcsolatot, tájékoztatta őket a fejleményekről, egész addig, amíg meg nem tudták, hogy egy hétfői napon Mohácsra fogják kísérfni őket, és onnan át Bulgáriába. Ők [- a bolgárok -] is számítottak a fogoly munkaerőre, amivel az oroszok nem értettek egyet, [ezért] valóságosan át akarták lopni a foglyokat a határon Mohácsnál, ahol a Duna volt a határ.

Hétfői napon reggel, odaérkezésünk negyednapján sorakozót fújtak a kaszárnya udvarán. Ottan felolvasták azok nevét, akik ki voltunk választva a hazaengedésre. Ahogy hallottuk a nevünket, ki kellett lépni az oszloptól; távolabb leültettek a földre. Amikor már külön voltunk választva, még az is megtörtént, hogy aki a sorból egy aranygyűrűt adott a katonának, közünkbe ültette, és kicserélte: közlünk egy mást állított fel. Mindenesetre nagyon nagy volt a bonyodalom, amíg végre elindították az elmenőket. Akkor nyugodtunk meg, amikor a kapun kint voltunk.

Akkor jött a magyar rendőrség megbízottja civilben, és átadtak minket a rendőrségnek. Az tartott egy beszédet, hogy legyünk nyugodtan, átkísérnek a rendőrségre, és onnan mindenkinek adják az igazolványt, és még azon a napon el fognak engedni. Hátsó utakon vittek át a rendőrségre; azt hiszem, még ők is attól tartottak, nehogy ismét fogságba ejsenek. Főleg az oroszokkal volt tele a város. Hát szerencsésen megérkeztünk a rendőrség kertjébe a hátsó bejáraton. Ottan ennünk adtak, utána ismét nyilvántartást csináltak. Jött egy ezredes, már az új magyar hadseregből, az erdélyieket külön állított - [...] lehetünk olyan ötvenen -, és tudomásunkra adta, hogy aki úgy gondolja, hogy kinn marad Magyarországon, megvan a lehetőség rá, elhelyezik akár civil, akár katonai pályán, de aki haza akar menni, nyugodtan hazajöhetünk, mert semmi bántódásunk nem történik, mivel Erdélyben jelenleg a magyar kommunista párt van hatalmon. Aki maradni akar, a 104-es szobába jelenkezzen, ottan megkapja az eligazítást. Hát körülbelül huszonöten úgy döntöttek, hogy maradnak, és akik a hazajövetést választottuk, [azok számára] megkezdték az igazolványok kiállítását, kiadását és [az elbocsátott foglyok] kiengedését, de egyszerűen csak három-négy személyt, hogy feltűnést ne keltsen.

Főleg az oroszoktól kellett félni, mert azok olyant is csináltak, hogy valaki civilt egyszerűen belöttek a foglyok közé, és vitték Oroszországba. Így szabadultam meg július 16-án, születésem napján.

REPUBLICA POPULARĂ ROMÂNĂ
CENTRUL DE PRIMIRE

Nr. 1541
Data 19.7.1948

Focșani

O R D I N

DE PLASARE LA DOMICILIU

Numit... *Simoș A. Gheorghe*..., născut la data de *14-III-1904*.....
 în comuna *Anta-Mare*..... județul *Focșani* țara *R. P. R.*..... repatriat din
U. R. S. S. călătorește cu orice mijloc de locomoție dela *Focșani*.....
 până în comuna *Anta-Mare* județul *Focșani*..... unde se va prezenta organelor
 polițienești la orașe și autorităților comunale la sate pentru înscriere la biroul de populație.

Bărbații între 18—55 ani sunt obligați a se prezenta în prealabil cercurilor teritoriale pe raza cărora
 domiciliază, pentru clarificarea situației militare.

La eliberarea buletinului de populație, prezentul ordin va fi reținut de autoritatea respectivă ca act
 justificativ.

Acest ordin este valabil timp de 15 zile și s'a emis în baza certificatului de repatriere
 Nr. din eliberat de Misiunea Română de repatrieri
 din

COMANDANTUL CENTRULUI DE PRIMIRE.

9. kép. Szovjet fogságból szabadult nagyajtai honvéd számára kiállított parancs, amellyel a hazatérőnek a helyi hatóságoknál kellett jelentkeznie.
 (Magyarosi Sándor gyűjteménye)

VIII.

A hazautazás is elég körülményes volt; rendetlen volt a vonatközlekedés. Mindegy volt, milyen vonatra ültünk, és meddig jött, hol kellett átszállni; fő az volt, hogy jöttünk hazafelé. Budapestig egy román katonavonattal jöttünk, rendesek voltak, még ennünk is adtak. Pesten szinte két nap után kaptunk egy személyvonatot, amellyel Püspökladányig jöttünk, ahonnan nyolc kilométerre volt a román határ, ahova gyalog jöttünk. A magyar határőrök átadtak a románoknak; ottan tartottak egy éjszaka, és másnap bekisértek Püspökladányba, ahol átvizsgáltak, hogy nem-e voltunk német SS-alakulatnál; le kellett fürödni, úgyhogy két nap után szabadultunk onnan is. Kolozsváron

ismét kellett jelentkezni, ahonnan megkaptuk hazáig az utazási igazolványt. Haton voltunk székek, akik együtt jöttünk Marosvásárhelyig. Ottan négyen maradtunk: egy csíkszentsimoni, egy sepsiszentgyörgyi, és végül mi ketten, a bibarcfalvi Virág Béla bácsival. Jöttünk Málnásfürdőről gyalog át a Hatodon. Ilyen körülmények között léptem át Nagybacon határát.

1945. július 23-án délután tűzként futott végig a falun a jövetelünk. Szinte minden kapunál ki volt állva valaki, nagy volt az öröm és az érdeklődés, mivel még szinte mindenki várt valaki hozzátartozót, még nagyon sokan nem voltak hazajöve. Virág Béla bácsi hozta előttem haza a hírt; beszólt a kapun, hogy Kiss Árpád itt lakik-e. Édesanyám kiáltott: ugye, meghalt? Nem, itt jön, itt van a faluban [jött a válasz]. Arra édesanyám összeesett az örömmámorban.

Hát végre így érkeztem haza 1945. július 28-án. Nagyon sokan jöttek [oda hozzánk a faluból], főleg kinek még nem jött haza a hozzátartozó. Jöttek a rokonok, barátok, és jött a feleségem-levendő, aki az is lett. Simófi Rózsika a lánynevéen, aki az erdőn hallotta meg, ahol ők hálóban voltak szénacsinalni, és onnan tiszta gyalog jött haza az örömhírré, és akit nagyon, de [nagyon] nagy szeretettel fogadtam. Ő volt az, akinek a fényképét és még egy másik barátnőmét a szívem fölött hordtam azzal az elhatározással, hogyha a jóisten hazavezérel, feleségül veszem, amelyik kitart szeretettel, és hazavár. Ez az elhatározásom valóság lett, hál' istennek, valóra vált, habár még sok kellemetlen napok és hónapok jöttek, amelyben vigaszom lett az egymás iránti őszinte szerelmünk. Új fejezet kezdődött az életemben, nagy örömmel és reménységgel kezdtem meg a félbehagyott munkálkodást a szakmámban mint kőműves. Boldogok voltunk, édesanyámmal az élen, akinek mindene voltam. Egyedüli férfiember maradtam a családban, mivel két sógorom fogságban haltak meg; egyiknek két árva, másiknak négy árvájuk maradt. Feladatomban éreztem, hogy segítségükre legyek mindenkor, amikor arra szükség volt, amit minden erőmmel és tudásommal meg is tettem.

IX.

[Rózsika] nagyon megszerette Bacont, de nem felejtette el Parajdot sem... Ilyen érzéssel mentünk 1946-ban a pünkösdi ünnepekre, már-mint én is, mint vőlegény, hogy megismerjük jobban az ő [...]

rokonságát... Szekérrel mentünk, mivel akkor még nem is voltak autóbusszjáratok. Nagyon boldogan indultunk; szombat délután hat órákor, kétszeri etetés után; első ünnepen, tizenegy órákor érkeztünk. Tudták, hogy jövünk, nagyon jól fogadtak. Két napot töltöttünk ottan boldogan. Nem tudtuk, hogy idehaza már várt a katonai behívó a román hadseregbe – akkor volt az én korosztályom a románoknál tényleges katona, mi meg már a háborút is megjártuk, ahonnan sokan haza sem tértek. Baconból ketten voltunk Pethő Zoltánnal behíva – ő is 24-ben született. Olyan hírek keringtek, hogy nem is katonának [megyünk], hanem visznek Oroszországba munkára. Úgy döntöttem, hogy nem vonulunk be; végül csak el kellett menjünk, hanem a csendőrök úgysis bekísértek volna. Hát elmentünk, csak azon az éjen nem jelentkeztünk. Nagyon sokan voltak a megyéből, akik szintén nem akartak jelentkezni, nagyon elriasztó rémhírek voltak. Megkezdődött a korrupció, pénzért, aki jelentkezett, azokat is elengedték, de már a csendőröktől nem lehetett idehaza sem lenni. Hát mi velük kezdtük az alkut: egy Ionescu nevű csendőrőrmester volt Baconban, a pénzt elvette, [aztán] egypár nap elteltével újra jött, hogy menni kell, hanem ők kísérnek be, de akkor már szőkevények voltunk, ami azt jelentette, hogy ha elkapnak, be is zárnak.

Újra behívás volt, úgyhogy szaporodott a nem jelentkezők száma. Teltek a hetek, dolgozni sem tudtam; végül arra az elhatározásra jutottam, hogy átmegyünk Magyarországra, ahova akkor még át lehetett szökni; ottan befogadtak. Először is Rózsikával megegyeztünk, hogy én átmegyek, és ő utánam jön. Én ottan megalapozom a jövőnket, a határig elejébe jövök, és ottan találkozunk meghatározott helyen és időben. Eztet csak mi ketten intéztük, sem az én édesanyám, sem az ő nevelőanyja nem tudtak a tervről. Ez már júliusban volt. Szentgyörgyön összeszövetkeztünk nyolcan, akik együtt megyünk; délelőtt 11 órákor volt egy személyvonat Váradig, onnan megyünk a határig. Előreláthatólag elég reszkiérnek mutatkozott, de abban bízunk, hogy még sokaknak sikerült, és nekünk is kell sikerülnön.

Az iparosotthoni vendéglőben Szentgyörgyön egy baconi főnök volt; ottan töltöttük az éjszakát, hogy onnan másnap indulunk. Édesanyámnak üzentem, hogy azon a napon ne jöjjön be, mert én megyek haza; úgy akartam, hogy ő csak akkor tudja, mikor már elmentünk, de nem így történt, mert már a reggeli busszal bejött. Mi vártuk a buszt, hogy

még egyszer lássunk ismerősöket; amikor megláttam, hogy édesanyám száll ki a buszból, tudtam, hogy vége a tervemnek. Úgy is lett: már meg kellett mondjam, hogy el akarunk menni. Sírní kezdett ottan a parkban, hogy ne menjek, lefizetünk mindenkit, elintézzük, hogy megszabaduljak. Közben arra jött egy baconi nő, aki nagy szerepet töltött be a megalakult Magyar Népi Szövetségben. [Azt mondta], neki nagy ismeretsége van a komiszáriáton – a főnökkel is –, és ő elintézi, hogy nem lesz semmi bajunk, még be se kell vonuljunk. Így maradtunk hárman: Pető Z., egy baróti barátunk és én. A baróti hazajött Barótra, a többi öt barátunk elment; [nekik] sikerült átmenni, tudomásom szerint kint is maradtak, és mi Teréz nénire bízunk a sorsunkat – úgy hívták azt a nőt. Azt mondta, hogy már azon a napon intézkedik, tartsuk a kapcsolatot. Pénzt adtunk neki, és azt mondta, hogy ő estére meghívja az ezredes urat és segédtisztját az akkori Korona vendéglőbe vacsorára; mi is menjünk oda, és egy másik asztalnál ülünk. Hát azt csináltuk. Igaz, főleg én nagyon félttem, és mondtam, hogy lehet, hogy mi az éjszakát valamelyik fogdában töltjük, de hál’ istennek nem így lett. Valójában rólunk beszéltek, néztek felénk, ettek-ittak a mi pénzünkre, míg végre a tiszt urak elmentek, és jött a mi jótevőnk. Adott egy szállodai szobaszámot, hogy menjünk föl, jön ő is, és elmondja az eredményt. Úgy is lett, fölmentünk, aztán jött Teréz néni és megnyugtatótt, hogy minden a legnagyobb rendben van: pár napig ott kell maradjunk, kapjuk a livretet,³³ és szabadok leszünk, de nem így lett. Másnap azt mondta, jöjjünk haza, és két nap múlva menjünk vissza, de vigyünk legalább egy ötkilós friss sajtot. Hát a délutáni vonattal eljöttünk Málnásfürdőig, onnan gyalog indultunk haza, de közben a Hatod-tetőn volt egy juhesztana, a baconi V. János bácsié, hát odamentünk... Ez addig rendben is volt, de úgy döntöttünk, hogy ottan alszunk, megesszük a friss ordát, és reggel szekérral jön le János bácsi Bözsi lánya, vele hazajövünk. Ottan elszórakoztuk a fél éjszakát, aludtunk egy keveset. Elkészült a reggeli friss sajt, és avval indultunk; Bözsi volt a kocsis, úgyhogy egész jó hangulattal értünk a faluba. Lejöttünk a Malom utcáig, szinte a csendőrőrsig. Ottan mi leszálltunk, hogy menjünk be az utcán, le a patak mellett, nehogy önként menjünk a csendőrök kezére... Nem vettük észre, hogy az őrmester úr az őrs

kapujából meglátott, hogy merre megyünk. Be is mentünk a pallón át és le a patak mellett, de az őrmester úr is jött velünk szembe. Meglepődtünk, de már nem volt mit tenni: bekísért a csendőrörsre. Nagyon szigorúan beszélt, mintha rablókat fogott volna el, és akkor látott volna előre. A pincébe zártak be. Nagy meleg volt kinn; a kíségtőtől kértünk egy csomag cigarettát. Jó hűvösben eltelt a nap, éppen enni nem adtak. Estefelé az őrmester leküldte a kíségtőt, hogy értesítse a szüleinket, hogy ottan vagyunk, hozzanak ennivalót. Persze, ahhoz a pénz is hozza járt, amit neki kellett adni, hogy szabadon engedjen. Végre úgy estileg nyílt az ajtó [és mondták], menjünk fel a teraszra, ahol már vártak minket: engem édesanyám, Zolit meg az édesapja. Akkor már barátságosan fogadott az őrmester is, mivel a saját [részét] megkapta volt. A szüleinket hazaküldte avval, hogy minket sötét úton enged ki, hogy ne lássanak az emberek, hogy onnan jövünk ki. Mi már meg voltunk nyugodva, hogy csak elenged. Már jó késő volt, mikor Zolit elküldte haza, hogy fogja be a lovakat a nagy szekérbe, és jöjjön vissza szekérral. Engem ott tartott túsznak, de már nagyon barátságosan, még cigarettával is kínált, amíg jött Zoli a szekérral. Felültünk mi is, mentünk fel a falun; akkor sem mondta, hogy mit akar. Igaz, mi már sejtettük, hogy volt egy lova is, annak takarmányt kellett hozni. Hát úgy is lett; a malmon felül megállított – ottan volt Balló Ferencnek egy darab lucerna feltakarva. Ő az úton maradt őrsgben, és minket beküldött, hogy rakjunk egy szekérderek lucernát. Még többet: mutatta a kezével, hogy milyen magasra rakjuk, amit mi meg is csináltunk. Felültünk a szekérre, és úgy jöttünk boldogan le a falun. [...] Behajtottunk [az udvarára], leürítettük [a lucernát]; már éjfél is elmúlt, mire hazaértünk. De a szabadságot megszabta; azt hiszem, három napot adott, hogy legyünk a buszmegállóban – hogy lássa, hogy elmentünk –, és megparancsolta, hogy több ilyen eltávozás ne legyen, mert le fog tartóztatni, és ő ad át a katonai parancsnokságnak, akik hadbírótság elé fognak állítani, és el fognak ítélni, mint katonaszökevényeket.

Hát el is mentünk a megadott napon, én azzal a bizalommal, hogy Teréz néni úgy, ahogy ígérte, intézni fogja [az ügyünket]. Igaz, Zolti barátom lemaradt; ő azt mondta, hogy ő tovább nem fizet senkinek, úgyis a végén csak bekapnak, esetleg be is zárnak; ő megy Magyarországra. Én azt nem tehettem, nem is akartam; már el volt döntve, ami

lesz, az lesz, én itthon maradok. [...] Teréz néni nem intézett semmit, csak biztatott, hogy intézi. Két nap múlva egyszer jön a találkozóhelyre, hogy azonnal – a délutáni busszal – indulunk a baróti kórházba; be kell feküdjek. Már meg van beszélve egy Györgyi nevezetű főorvossal, hogy felvesz, és addig maradok ottan, amíg a katonasággal is rendeződik a helyzet. Buszra ültünk, és már este a kórházban voltam; igaz, az akkori pénzben egymillió lejt a doktor úrnak le kellett számolni. Gizus néném már várt a kórháznál, Trézsine már leértécsinálta édesanyámat, hogy mi a helyzet. Én nagyon ideges voltam, nem tudtam elképzelni, hogy mi lesz velem a továbbiakban. Már nem hittem senkinek, főleg Teréz nének nem [...]. Beigazolódott a végén, hogy tőlem a pénzeket elvette, de nem adott senkinek belőle.

Hát a kórházban fekvé jó volt, mivel már tényleg alig tudtam menni, annyira fájt a lábam. Az is kitudódott, hogy ha odamentem volna előre, megszabadultam volna, nem vittek volna [katonának]; olyan csúnya volt a lábam, hogy avval akár ki is szuperáltak volna már akkor [...]. Másnap megröntgenezték a lábam, és azt mondta a doktor, hogy gipszbe kell tenni, amit meg is csináltak a talpamtól az ágyékomig, és amit hat hétig le sem vettek. Azt mondta a doktor úr, hogy egy hét múlva hazaengednek, de kell jelenteni a komiszáriát. Azt másnap megtette a baconi segédjegyző, akit P. M.-nak hívtak, azért, hogy nem vele intéztem a dolgomat: jelentette, hogy benn vagyok a baróti kórházban.

Mindennap jöttek látogatni, egyik nap a nővérem, másnap Rózsika, a menyasszonyom. [...] Azt hiszem, negyedik napja volt, hogy ottan voltam; akkor nap Gizus nővérem volt a látogató, már a lábam gipszben volt, fel tudtam kelni, estáppal³⁴ menni is tudtam. [A nővérem] elbúcsúzott; én is felkeltem, az ablakon néztem utána és látom, hogy jön a katonaorvos egy csendőrrel. Azonnal tudtam, hogy hozzám jönnek. Hamar lefeküdtem, vártam, hogy mi lesz most. Hát hallottam, hogy a folyosón beszélgetnek a kórházi főorvossal, aki befektetett, és jöttek is be a kórterembe. [A katonaorvos] megnézte a lábam, jobban mondva a röntgenképet. Tőlem nem kérdezett semmit. A behívó nálam volt; azt elvette, és csinált egy másikat (Lăsare la vatră medicală³⁵),

34 mankóval

35 egészségügyi alkalmatlanság miatti leszerelés

amivel én meg voltam szabadulva. Én hinni sem akartam, hogy ilyen könnyen megszabadultam; mindenesetre az orvosi leletnek az alapján történt. Mikor elmentek, a nővérem is visszajött, hogy lássa, mi a helyzet, és úgy hozta haza a jó hírt. Másnap Rózsika jött; együtt örültünk és terveztük a további életünk sorsát, habár én tudtam, hogy [az ügynek] még folytatása következik, hogy még be fognak hívni. Azt hiszem, még egy hetet voltam bent, és akkor kiengedtek a gipsszel, hogy mikor kitelik a hat hét, menjek vissza, amit nem bírtam ki. Nagyon fájt a lábam, a gipsz alatt felpállott, úgyhogy négy hét után bevittek, és levették a gipszet. Nagyon rossz volt gipsz nélkül az elindulás, de aztán csak elindultam.

1946 augusztusában kezdtem dolgozni [...]. Vállalkozni kezdtem, olyan kisebb munkálatokat, ami nem nagyon tetszett a mesternek, akivel dolgoztam, de engem nem érdekelt, pénzre volt szükségem, mivel minden baj dacára úgy egyeztünk a levendő feleségemmel, hogy az év vége felé megesküszünk, habár nagyon kilátástalan volt a helyzet. Az időjárás is ellenség volt; egész nyáron eső nem lett, minden termés ki volt száradva, de minket semmi nem befolyásolt a feltett szándékunkban, amit édesanyámmal is közöltem. [...] '46 volt a szárazság éve és '47 a szegénység esztendeje, amikor 1 kg lisztért a kőműves nagyon kellett dolgozzon. Valóságos népvándorlás volt az éhhalál elkerülése végett: Aradra, Szatmár megyébe mentek sokan, mivel ottan nem volt az a száraz esztendő és az a nagy szükség. Aki tudott dolgozni, az megélt ott is és itthon is; át kellett vészelní minden nehézséget...

December elsejére megkaptam a katonai behívót. Sajnos ezzel kellett számoljunk még az esküvőnk előtt, mivel az én korosztályombeliek akkor voltak katonakötelesek, és nekünk nem ismerték el még akkor a magyar katonaságot, ahova két évvel hamarabb voltunk behíva, és a háborút is túléltek (már akik). Így kétheti boldog házasság után be kellett vonuljak: Szentgyörgyön kellett jelentkezsem, ahova Rózsika is, mint feleségem, elkísért, de ottan el kellett váljunk szomorú szívvel. Másnap reggel, vagyis december 2-án vittek Bukarestbe: negyvenen lehettünk, mind háborút túlélte magyarok. Engem egy utász alakulathoz osztottak be, de előbb szerencsére orvosi vizsgán kellett átesni, ahol én, mint hadirokkant, a lábammal egy felsőbb komisszióra voltam átutalva, amely három hónap után ült össze, és akik oda voltunk utalva, nem öltöztünk fel [egyenruhába], így civilben vártuk a napot, hogy

hazajövünk vagy maradunk és katonaruhába öltözünk. Én bíztam abban, hogy kiszuperálnak, mivel elég csúnya volt a lábam: nagyon meg volt dagadva, és a seb sem volt begyógyulva. Ilyenek voltunk előre vagy ötvenen, tiszta hideg helyiségben: kitört ablakok, még a háború maradványa volt látható és érezhető. Ilyen körülmények között vártuk a kontravizitet. Minden reggel jött egy káplár és felolvasta, kik kell menjenek. Igaz, ezekből vissza egy sem jött: vagy hazaengedték, vagy felöltöztették [őket]. De teltek a napok, már csak vagy tizenöten maradtunk; már nagyon ideges voltam, hogy mi lesz velem, leszerelnek vagy maradok. Egy moldvai fiúval barátkoztunk össze: én főleg azért kerestem a barátságát, mert volt neki egy hosszú kabátja, amit alul terítettünk, és nekem egy magyar katonazubbonyom, amivel takaróztunk, mert a fekhelyünk tiszta betonpadló volt. Lehet, hogy ottan hűlt ki a vesém, amit végül ki kellett operálni.

A román barátom nagyon gyávának bizonyult. Küldtem, hogy érdeklődjön, mi történik velünk, de végül én kellett [hogy érdeklődjem] az én akkori romántudásommal. Kérdeztem a káplárt, hogy minket mikor visz már. Rendes fiú volt: hívott, hogy menjek vele az infermeriára,³⁶ ott megnézi. Még nem volt benn senki, az orvosok csak később jöttek. Megnézte a mi fisánkon,³⁷ hogy mi a további sorsunk: így tudtuk meg, hogy mi a román barátommal együtt a nagy komisszióra vagyunk javasolva, ami csak minden három hónapban ül össze, de megvigasztalt, hogy legkésőbb december huszadikáig megtartják a komissziót, amire egy hetet még várni kell. Végül magyarul is tudott ez a katona; kisült, hogy temesvári szász. Nagyon törve, de beszélt; főleg érteni értett.

Végül is eljött az a nap, amikor mink is sorra kerültünk: összeült az a bizonyos komisszió, amely vagy öt magasrangú katonaorvosból állt. Kettősével hívtak be, de az énelöttem bementek mind úgy jöttek ki, avval az eredménnyel, hogy katonai szolgálatra alkalmasak. Az én esetem jobb lett: egy évre felmentettek a katonai szolgálat alól – azért egy évre, mert az én korosztályom akkor szerelt le. Amire megkaptam az elbocsátó igazolványt, arra este lett. Volt egy bukaresti címem, Jób Laci nagybátyjáék, ahol Laci lakott; ő akkor ottan dolgozott egy

36 Helyesen infirmerie (román): betegszoba, gyengélkedő

37 fišă (román): személyi lap

építőtelepen. A nagybácsit Szócs Gézának hívták, az Oborban laktak, ami Bukarest túlsó kerületében volt. A cím megvolt; egy fokhagyma-árus romántól érdeklődtem, hogy milyen villamossal tudok odajutni. Nagyon jóindulatúan felajánlotta, menjek vele; ő majd leszállít, ahol le kell szállni, és eligazít, hogy megkapjam a címet. Másképp, azt hiszem, nem tudtam volna megkapni; nagyon tönkre voltam menve. Ahol leszálltam a villamosról, nem kellett messze menjek, [csak] a Ion Miorescu 11. számig. Ottan laktak, egyetlen padlásszoba és valamilyen előtér volt az egész lakás. Végre odaértem, bekopogtam. Géza bácsi egyedül volt odahaza, ő engem nem ismert. Bemutatkoztam, Lacitól már hallott rólam; hát nagyon jól fogadott. De én amikor bementem a melegbe, úgy elkezdtem reszketni, hogy beszélni is alig tudtam: a három hét alatt csak akkor voltam meleg helyiségben. Szánalmas helyzetben voltam, de Géza bácsi hamar bort melegített, teát főzött, úgy jöttem valahogy magamhoz. A felesége, Iluska néni azután jött haza – valahol bejárónő volt. Ő is nagyon jól fogadott, hamar ételt készített; ettem, és már jobban éreztem magam.

A szobában két ágy volt, az egyikben ők aludtak ketten, a másik ágy szabad volt. Mondták, hogy Laci nem is jön haza, a barátnőjénél alszik. Tehát az ágy meg volt vetve az én részemre, de én meg kellett mondjam, hogy nem fekhetek bele a nagyon tiszta ágyba, mivel nem egyedül vagyok: nagyon meg voltam tetvesedve. A kaszárnyában a mosdásra se volt alkalmam – esetenként a markunkból törültük le az arcunkat [...]. Akkor a háború után a tetű nem volt meglepő; lehet, nem mindenki, de nagyon sok tetves ember volt. Hát lefeküdtem a szép tiszta ágyba; nagyon fáradt voltam [...]. Reggel, mikor az ágyból leszálltam, hát a fehér lepedőn annyian maradtak [a tetvekből], mint a juhok, mikor kicsapják [őket]. Nagyon szégyelltem magamat, de a néni nem csinált problémát: összefogta a lepedőt és elvitte.

Megreggeliztünk. Lacinak valamilyenképpen hírt adtak, hogy ott vagyok; reggel nem ment munkába, jött, hogy találkozzunk. Még egy másik baconi származású fiatalember is jött, Kolumbán Józsefnek hívták, a Géza bácsi lánytestvérének volt a férje. Engem már nagyon izgatott, hogy egyszer hazajöhetek; azt mondták, hogy lesz egy vonat, Bukarest–Nagyvárad [távon], azzal tudok jönni, hogy ne kelljen átszállni sehol. Hát így együtt töltöttük a napot, jöttünk-mentünk, bemutatták Bukarest látnivalóit. Igaz, engem semmi sem érdekelt, csak hogy

indulhassak haza. Este elkísértek az állomásra. Valahogy felültem a vonatra, de nagyon sokan voltak; amíg felgyúródtam, a belső zsebemben volt a pénztárcám, az iratokkal együtt ellopták. Pénz is volt valamennyicske, spóroltam. Szerencsére a menetlevelem a nadrágom zsebében volt, és valamennyi pénz – az maradt meg.

Alig indult el a vonat, jött a kalauz; akkor sült ki, hogy az első osztályra ültem fel. A menetlevél a harmadosztályra szólt. Elvette a menetlevelemet, hogy az első állomáson letesz. [...] Le is szállított, hogy bekísérjen a forgalmi irodára. Mikor értünk volna oda, megkérdezte, van-e pénzem. Hát ami a zsebemben volt, kivettem; most sem tudom, mennyi volt, de kicsinyelte. Végül is, mikor már indulóban volt a vonatunk, visszaadta a menetlevelemet, hogy hamar üljek fel. Hát valahogy felgyúródtam a harmadik osztályú vagonba. Amit ellopjanak, már nem volt semmim, csak az életem, de ebben a vagonban is annyian voltak, még állni is alig lehetett. [Az emberek] veszekedtek, nyomták egymást. Egyszer – nem tudom, miből állapították meg, hogy magyar vagyok – reám támadtak, hogy mit foglalom a helyet. Egyik azt javasolta, hogy az ablakon dobjanak ki. Nagyon félttem, hogy ez a sok barbár tényleg megteheti, hogy kidobjanak, de ott is volt jó ember: ott ült egy idősebb nő és egy katonaruhás valaki, akik az én pártomra álltak, és leszidták azokat a huligánokat, helyet szorítottak [nekem], és leültettek maguk közé. Hát azt hiszem, az életemet mentették meg. Végre december 23-án hazaérkeztem: tetvesen, mocskosan, de nagy örömmel. Feleségem [...] már idehaza várt. Így értük meg 1946 karácsonyát.

SZAKIRODALOM

- Egyed Csaba: A 11. székely határőrszázalój az Úz-völgyi harcokban. In *Hadtörténelmi Közlemények*, 108. évf. (1995) 4. sz. 135–139.
- Illésfalvi Péter – Szabó Péter – Számvéber Norbert: *Erdély a hadak útján 1940–1944*. Budapest, 2005.
- Nagy József: A második világháború emlékezete és a szóban elmondott történelem Székelyföldön. In *Székelyföld*, 2012/4, (<http://www.hargitakiado.ro/cikk.php?a=MTYwMw==>) (Letöltve: 2019. 05. 29.).
- Paládi-Kovács Attila (főszerk.): *Magyar Néprajz. VIII. Társadalom*. (<http://mek.oszk.hu/02100/02152/html/08/375.html>) (Letöltve: 2019. 05. 29.).
- Sipos Péter (főszerk.): *Magyarország a második világháborúban. Lexikon A–Zs*. Budapest, 1996.